

# Kinderrechten en de weg naar voorbereid ouderschap: de opvoedbelofte op de (wereld)kaart?

Citation for published version (APA):

Willems, J. C. M. (2007). Kinderrechten en de weg naar voorbereid ouderschap: de opvoedbelofte op de (wereld)kaart? In H. V. Crombrugge, W. Vandenhoe, & J. C. M. Willems (Eds.), *Gedeelde pedagogische verantwoordelijkheid? De opvoedingsbelofte in het licht van de rechten van de mens en de rechten van het kind* (pp. 61-90). Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen.

## Document status and date:

Published: 01/01/2007

## Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

## Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

## General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

[www.umlib.nl/taverne-license](http://www.umlib.nl/taverne-license)

## Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

[repository@maastrichtuniversity.nl](mailto:repository@maastrichtuniversity.nl)

providing details and we will investigate your claim.

Download date: 05 May. 2023

# Kinderrechten en de weg naar voorbereid ouderschap: de opvoedbelofte op de (wereld)kaart?

[verschijnt in: *Gedeelde pedagogische verantwoordelijkheid?* Brussel: Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen, september 2007, [www.hig.be](http://www.hig.be)]

**Jan Willems\***

\* Prof. dr. J.C.M. Willems is verbonden aan het Centrum voor de Rechten van de Mens van de Universiteit Maastricht en is bijzonder hoogleraar in de Rechten van het kind aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, alwaar hij de eerste en tot nu toe enige kinderrechten-leerstoel in Nederland bekleedt.

*‘De essentie, de keiharde pit van ons mens-zijn, zit hem in onze kinderen. Zonder toekomstige en indien mogelijk geestelijk enigszins gezonde generaties hebben onze huidige “grote” daden niet zo gek veel betekenis.’*  
(Herman Weijs)<sup>1</sup>

## 1. Inleiding: de opvoedbelofte op de kaart

In deze bijdrage plaats ik het voorstel van de opvoedingsbelofte van Hans Van Crombrugge<sup>2</sup> (hierna: de opvoedbelofte) binnen een breder kader van mensenrechten, kinderrechten, opvoeding en ouderschap. Eerst schets ik in enkele zinnen hoe ik aankijk tegen mensenrechten. Vervolgens ga ik kort in op kinderrechten in relatie tot emancipatie van de samenleving, ouderschapseducatie, kindermishandeling en de ouderlijke opvoedplicht. Diverse recente studies en ontwikkelingen passeren daarbij de revue. Centraal in deze bijdrage staat het agenderen van de stelling dat kinderrechten geen reële betekenis hebben, dat wil zeggen geen perspectief bieden op verwerkelijking, zolang we vasthouden aan de gedachte dat opvoederschap automatisch uit ouderschap voortvloeit, dat beide automatisch aan elkaar gekoppeld zijn. Deze stelling

<sup>1</sup> Herman Weijs (Maasland), ‘Madeleine,’ ingezonden brief *De Volkskrant* 18 mei 2007, Forum-pagina, Geachte redactie.

<sup>2</sup> Zie over dit voorstel (naast de bijdrage van Van Crombrugge in deze bundel) Hans Van Crombrugge, ‘De herontdekking van de tragiek van het ouderschap: opvoeden in de 21ste eeuw,’ in: *Waanzin van het gezin; Duurzame relaties en opvoeden in de 21ste eeuw*, Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen, Tiel: Lannoo, 2005, pp. 41-50; dez., ‘Geen opvoeding zonder uitgesproken engagement; Van huwelijksbelofte naar opvoedingscontract,’ in: Hans Van Crombrugge & Evelien Lombaert (red.), *Gezin en opvoeding: weldadig en gewelddadig*, Antwerpen-Apeldoorn: Garant, 2005, pp. 77-94; dez., ‘Aantal stellingen in verband met de opvoedingsbelofte’ en ‘De opvoedingsbelofte: omdat alle begin moeilijk is,’ in: *Van huwelijkscontract naar opvoedingsbelofte*, Brussel: Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen, 2006, pp. 13-16 respectievelijk pp. 156-160; dez., *Denken over opvoeden; Inleiding in de pedagogiek*, Antwerpen-Apeldoorn: Garant, 2006, pp. 161-188; dez., ‘Beschouwingen over de onvermijdelijke en asymmetrische verantwoordelijkheid van ouders,’ in: *Beseffen alle ouders wat verantwoordelijk-zijn voor een kind is?* Brussel: Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen, 2007, pp. 15-24. Zie ook mijn reactie: J.C.M. Willems, ‘De opvoedingsbelofte van ouders in de Trias pedagogica van kinderen, ouders en staat,’ in: *Van huwelijkscontract naar opvoedingsbelofte*, Brussel: Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen, 2006, pp. 91-98.

plaats ik tegenover de ideologie van staatsonthouding, dat wil zeggen de opvatting en de praktijk, kortom de dominante cultuur, van zo weinig mogelijk overheidsbemoeienis met gezinnen en de ‘privacy’ (het recht op gezinsleven) van ouders in combinatie met de mogelijkheid van (en toenemende roep om) staatsinterventie nádat ernstige schade aan het kind (en daarmee overigens in het gezin en aan het gezinsleven) is ontstaan en aan instanties is gemeld.<sup>3</sup> Ouderschapseducatie, zo wil ik betogen, is een eis van mensenrechten, in de eerste plaats de rechten van het kind, en van emancipatie van de samenleving. De opvoedbelofte hoort integraal onderdeel – en symbolisch hoogtepunt – van ouderschapseducatie te zijn. Achter deze opvatting schuilt mijn overtuiging dat in de noodzakelijke overgang van de cultuur van ‘kinderbescherming-achteraf’ naar een proactieve en preventieve cultuur van kinderrechten de opvoedbelofte een belangrijke signaal- en brugfunctie kan vervullen. Gezien het essayistisch en deels ook schetsmatig of ‘vogelvlucht’-karakter van mijn bijdrage laat ik het aan de lezer te concluderen of de opvoedbelofte die Van Crombrugge op de kinderrechtelijk-pedagogische kaart heeft gezet, ook op de juridische (wereld)kaart een plaats toekomt. Over de wettelijke vorm en modus van de opvoedbelofte – meer of minder vrijblijvend en verplichtend, door de overheid familierechtelijk geregeld en krachtig gestimuleerd of enkel wettelijk en ambtelijk gefaciliteerd – laat ik mij derhalve niet uit.

## 2. Mensenrechten

In mijn optiek gaan mensenrechten in essentie over non-discriminatie en emancipatie.<sup>4</sup> Niemand wil worden vernederd, buitengesloten en uitgebuit. Mensen willen gerespecteerd worden, erbij horen en ertoe doen – participeren heet dat tegenwoordig – en eerlijk worden behandeld. In die zin zijn mensenrechten universeel. Emancipatie – en trouwens ook democratie – komt echter niet uit de loop van een geweer. Mensenrechten vragen om individuele en sociale moed, offers en strijd. In die zin zijn zij relatief, afhankelijk namelijk van de morele helden en de generaties vóór ons die hebben geleden, gestreden en die offers hebben gebracht – of die dat vandaag doen, namens hun groep, hun samenleving, ons allemaal: voor de wereld die wij allen delen. Die dat doen met onze sympathie, solidariteit en steun – en alle mogelijk hulp buiten geweld. Alleen in extreme situaties kan geweld – dwang – wellicht gerechtvaardigd of zelfs geboden zijn. In de woorden van Paolo Carozza: ‘De kern van vrijheid die de idee van

---

<sup>3</sup> In een recente brief aan de Tweede Kamer lijkt de Nederlandse minister voor Jeugd en Gezin afstand te nemen van de staatsonthoudingsideologie: ‘In het verleden is vaak gesteld dat de overheid niet “achter de voordeur” behoorde te komen. Het gezinsleven was een privé-aangelegenheid.’ De dominante achteraf-cultuur (en de toenemende roep om achteraf-interventie) komt echter direct daarna om de hoek kijken: ‘Tragische gebeurtenissen in het recente verleden hebben het besef laten doordringen dat in situaties van kindermishandeling snelle actie geboden is (...)’ Zie *Kamerstukken* Tweede Kamer 2006-2007, 31015, Kindermishandeling, nr. 1 (brief van de minister voor Jeugd en Gezin, 25 april 2007), pp. 4-5.

<sup>4</sup> Vergelijk ook J.C.M. Willems, ‘The Convention on the Rights of the Child: Orientation and Conceptualization of Children’s Rights,’ in: Felipe Gómez Isa and Koen De Feyter (eds.), *International Protection of Human Rights: Achievements and Challenges*, Bilbao: University of Deusto, 2006, pp. 249-282, op p. 256.

mensenrechten wil erkennen en beschermen, vereist dat zij vooral worden bevorderd door argumenten, overtuiging, educatie en het goede voorbeeld.’<sup>5</sup>

### 3. Kinderrechten

En nu kinderrechten – in hun onverbrekelijke relatie met opvoeding en ouderschap, in de Trias pedagogica, de opvoedingsdriehoek van ouders, kinderen en overheid. Daarvoor geldt eigenlijk hetzelfde. Maar wat is de situatie van het kind? Als we goed om ons heen kijken – en dan bedoel ik onder onze eigen neus, in ons eigen huis en in onze eigen straat, stad, samenleving –, zien wij dan ontluikende emancipatie door een breed kinderrechtelijk-pedagogisch debat, door educatie: ouderschapseducatie, en het goede voorbeeld of duidelijke stellingnames van beroepsgroepen, politiek, media? Zien wij een begin aan het einde van die vanzelfsprekende discriminatie – in de vorm van verminderde kansen, slechtere gezondheid, meer sociale problemen – die wij van generatie op generatie voortzetten door een gebrek aan stellingname, ouderschapseducatie en het goede voorbeeld van hen die hun kennis over kindontwikkeling en opvoeding en hun emotionele en sociale gaven met minder bevoorrechte ouders delen? Transgenerationale discriminatie heb ik dat genoemd, of verkort ‘transisme’ – mede om aan te geven dat ik deze net zo ernstig, ingrijpend en hardnekkig acht als racisme en seksisme in een nog steeds niet voltooid verleden.<sup>6</sup> Zoals de situatie van het kind – de stand van het transisme – overal om ons heen is, vrees ik te moeten zeggen dat op dit moment kinderrechten niet veel om het lijf hebben. Waarom? En zou dat misschien kunnen veranderen?

### 4. Emancipatie van de samenleving

Kinderrechten zijn mensenrechten. Net zoals vrouwenrechten mensenrechten zijn. Om reële betekenis – om iets om het lijf – te hebben, moeten mensenrechten perspectief bieden op verwerkelijking, zij moeten waar te maken zijn. Ook al zijn zij misschien nooit overal volledig waar te maken. Voor vrouwenrechten ontstond dat perspectief

---

<sup>5</sup> '[T]he core of freedom that the idea of human rights seeks to recognize and protect (...) requires that they be advanced principally through reason, persuasion, education and example.' – Paolo Carozza in: A Communitarian Letter 15, [www.gwu.edu/~ccps/ACommunitarianLetter8.html](http://www.gwu.edu/~ccps/ACommunitarianLetter8.html) (digitaal ontvangen 13 maart 2007).

<sup>6</sup> Zie bijvoorbeeld J.C.M. Willems, 'Staat dient op te treden tegen "pedopartij": Pedofilie, democratie, transisme en het belang van het kind,' *Ars Aequi* 2007, nr. 3, pp. 218-224 (eerdere versie online vanaf 27 oktober 2006: <http://arno.unimaas.nl/show.cgi?did=9216>, pp. e1-e9). Transisme heeft in de kern te maken met een tekort aan overheidsinvesteringen om de transgenerationale overdracht van slechtere lichamelijke en geestelijke gezondheid en verminderde sociale kansen binnen families te doorbreken. Een kernbepaling in het Kinderrechtenverdrag (Verdrag inzake de Rechten van het Kind) om te voorkomen dat reeds ontstane (dus niet voorkomen) kinderbeschadiging in de ene generatie tot kinderbeschadiging in de volgende generatie leidt, is artikel 39 VRK: De Staten die partij zijn, nemen alle passende maatregelen ter bevordering van het lichamenlijk en geestelijk herstel en de herintegratie in de maatschappij van een kind dat het slachtoffer is van welke vorm ook van verwaarlozing, misbruik of mishandeling [*neglect, exploitation, or abuse*] (...). Dit herstel en deze herintegratie vinden plaats in een omgeving die bevorderlijk is voor de gezondheid, het zelfrespect en de waardigheid van het kind.

toen een vrouwenbeweging opstond en zei: 'zie maar hoe jullie het regelen maar wij zijn gelijk aan mannen, wij hebben gelijke rechten, wij zijn niet minder dan mannen, wij nemen met minder geen genoegen!' Terugblikkend moeten we constateren dat sinds die stellingname veel is veranderd, lang niet overal, lang niet genoeg, maar wel veel. En relatief snel. Gelijkheid tussen man en vrouw was er wereldwijd maar heel weinig toen in 1945 heel voorzichtig de mensenrechten begonnen in het Handvest van de Verenigde Naties: 'Wij, de volken van de Verenigde Naties,' zo begint het Handvest, 'vastbesloten (...) ons vertrouwen te bevestigen in de fundamentele rechten van de mens (...), in gelijke rechten voor mannen en vrouwen (...).' De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens volgde pas drie jaar later, 10 december 1948. Het Vrouwenverdrag (Convention on the Elimination of all forms of Discrimination Against Women, CEDAW) kwam tot stand in 1979. Het Kinderrechtenverdrag (Verdrag inzake de Rechten van het Kind, VRK<sup>7</sup>) tien jaar daarna, 20 november 1989.

Waarom bieden kinderrechten een dergelijk perspectief niet? Of moet ik zeggen: nog niet? Omdat kinderen geen vuist kunnen maken? Geen stemrecht hebben? Het wordt vaak gezegd, maar ik denk dat de werkelijke reden dieper ligt. Het probleem is niet zozeer de emancipatie van kinderen maar de emancipatie van de samenleving. Die emancipatie stagneert. We zien het in de discrepantie tussen ons stemrecht en wat de politiek, via het krakende partijenstelsel, met onze stem doet – met inbegrip van het hardnekkig regentenbestuur door partijpolitieke benoemingen – ik heb het uiteraard over Nederland.<sup>8</sup> We zien het in toenemend personalisme en populisme – en soms nauwelijks verhuuld racisme – in de politiek.<sup>9</sup> We zien het in de stelselmatige verfraaiing en verdraaiing van feiten door *spindoctors*, zoals in Nederland de 'juridische *spin* over VN-resoluties' ten aanzien van de oorlog in Irak.<sup>10</sup> We zien het in politici die zweven tussen angst voor zetelverlies en zucht te scoren in peilingen of media. Maar we zien het ook, als we het willen zien, in de haperende spreiding van kennis over ouderschap, kindontwikkeling en opvoeding. Die haperende spreiding leidt tot een toenemende tweedeling in de maatschappij. Een tweedeling tussen ouders die de weg naar kennis via boeken, internet en tv weten te vinden. En ouders die niet eens bezig zijn met die weg te zoeken, die daartoe de motivering, emotionele bagage, positieve druk van hún

---

<sup>7</sup> Beter niet 'IVRK': zie J.C.M. Willems, 'Het Verdrag inzake de Rechten van het Kind: waarom VRK goed is en IVRK (eigenlijk) fout,' *Ars Aequi* 2007, nr. 6, pp. 513-514 (eerdere versie online vanaf 27 oktober 2006: <http://arno.unimaas.nl/show.cgi?did=9217>, pp. e1-e3).

<sup>8</sup> Zie J.H.J. van den Heuvel, *Fatsoenlijk en onbaatzuchtig besturen*, afscheidsrede VU Amsterdam 26 april 2007, Alphen aan den Rijn: Kluwer, 2007 (zie [www.fsw.vu.nl](http://www.fsw.vu.nl)); en het interview met Van den Heuvel in *NRC Handelsblad* 28/29 april 2007, p. 19: 'De stelling van Hans van den Heuvel: je moet fatsoen opleggen aan de macht.' Zie ook Eduard Bomhoff, 'Regenten doen net of er geen Fortuyn is geweest,' *NRC Handelsblad* 5/6 mei 2007, p. 13 (Opinie & Debat).

<sup>9</sup> J.A.A. van Doorn, 'De weg is nu vrij voor de ledenloze partij,' *NRC Handelsblad* 5/6 mei 2007, pp. 13-14 (Opinie & Debat).

<sup>10</sup> Marc Chavannes, 'Spin: de betonrot van democratische politiek,' *NRC Handelsblad* 5/6 mei 2007, p. 14 (Opinie & Debat).

ouders of aanmoediging uit hun sociale omgeving missen. Die met teveel negatieve bagage uit hun eigen jeugd rondlopen. Die door het moderne leven zijn overweldigd – en door wat zich al niet aan ellende achter voordeuren afspeelt.<sup>11</sup>

## 5. Ouderschapseducatie

Ouderschapseducatie is zaak van libertaire zelfverantwoordelijkheid, niet van gedeelde maatschappelijke verantwoordelijkheid. Heel veel kennis is voor onze generatie volop aanwezig. Kennis over veilige hechting: hoeveel ouders zouden weten dat een derde van de baby's en peuters niet veilig is gehecht, en wat dan de voorwaarden voor veilige hechting zijn?<sup>12</sup> Kennis over vroege hersenontwikkeling: hoeveel ouders zouden weten dat de hersenontwikkeling grotendeels plaatsvindt in de eerste levensjaren, en dat de hersenomvang van een vierjarige al negentig procent van die van een volwassene is?<sup>13</sup> Kennis over de daarmee samenhangende gevoelsontwikkeling: hoeveel ouders zouden weten van het niet te overschatten belang van positieve en intensieve ouder-babyinteractie voor de hersen- en gevoelsontwikkeling; dat de 'kronkels' die bij wijze van spreken in het eerste levensjaar niet in de hersenen ontstaan, later wel ontstaan in het karakter?<sup>14</sup> Of om het iets anders, met Martine Delfos, te formuleren: voor de ervaringen in je eerste levensjaren heb je nog geen kader en dus worden ze onderdeel van je kader,<sup>15</sup> wat uiteraard geldt voor de positieve en de negatieve ervaringen. Kennis over de enorme impact van (echt- en vooral vecht-)scheidingen op kinderen – samengebracht in de net verschenen studie *Scheidingskinderen*.<sup>16</sup> Kennis over de gevolgen voor

---

<sup>11</sup> Vgl. J.M.A. Hermanns, 'Opvoeden en opgroeien: een visie achter het beleid,' in: P.A.H. van Lieshout e.a. (red.), *Bouwstenen voor betrokken jeugdbeleid*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007, pp. 21-49, op pp. 36-42; W.A.M. Vollebergh, 'Geestelijke gezondheid van adolescenten,' a.w., pp. 131-162, op p. 156.

<sup>12</sup> 'For a normative population, it is reported that about 62% of infants are classified as secure, 15% as insecure-avoidant, 8% as insecure-ambivalent and 15% as disorganized.' – Centre of Excellence for Early Childhood Development, *Online Encyclopedia on Early Childhood Development*, Synthesis on attachment ([www.excellence-earlychildhood.ca/documents/synthesis-attachment.pdf](http://www.excellence-earlychildhood.ca/documents/synthesis-attachment.pdf)). Over de doorwerking van (de behoefte aan) veilige hechting in de partnerrelatie schrijft zeer verhelderend Danny Verstraeten in haar afscheidscollege *De genereuze samenleving; Over de ware aard van menselijke relaties*, Brussel: Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen, 2006, pp. 19-25.

<sup>13</sup> Bruce D. Perry & Maia Szalavitz, *The boy who was raised as a dog, and other stories from a child psychiatrist's notebook; What traumatized children can teach us about loss, love and healing*, New York: Basic Books, 2006, p. 247.

<sup>14</sup> Iets wetenschappelijker geformuleerd (vrij naar Perry & Szalavitz, o.a. pp. 83-92): In de eerste levensjaren ontwikkelen de hersenen zich razend snel. Bij liefdevolle intensieve interactie van moeder (borstvoeding!) en een beperkt aantal andere volwassenen (moeders levenspartner voorop) met de baby leidt dat tot een veilige hechting en een gezonde basis voor veerkracht en evenwichtige persoonlijkheidsontwikkeling. Bij onvoldoende, inconsequente of negatieve interactie kunnen de gevolgen dramatisch zijn. De kiem wordt dan gelegd voor levenslange emotionele, sociale en gezondheidsproblemen en eventueel ook voor de ontwikkeling van een antisociale persoonlijkheid. Aangeboren kwetsbaarheden worden dan niet gebufferd maar juist versterkt.

<sup>15</sup> Martine Delfos, 'Het kind in het virtuele milieu,' in: Goos Cardol en Wim Theunissen (red.), *Het kind: bijzonder belangrijk; Over het belang van het kind in het werk van de Raad voor de Kinderbescherming*, Amsterdam: SWP, 2007, pp. 79-90, op p. 81.

<sup>16</sup> Ed Spruijt, *Scheidingskinderen; Overzicht van recent sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar de gevolgen van ouderlijke scheiding voor kinderen en jongeren*, Amsterdam: SWP, 2007.

kinderen van ruzies en geweld tussen ouders.<sup>17</sup> Kennis over opvoeden zonder slaan en vernederen – waar in Nederland zojuist de wet over is gewijzigd<sup>18</sup>; over positief ouderschap – zie de recente aanbeveling vanuit de Raad van Europa<sup>19</sup>; over de basiswaarden voor gezonde kindontwikkeling: de ontwikkelingspsychologische en pedagogische inhoud van ‘het belang van het kind’ – zie het recente model van Margrite Kalverboer en Elianne Zijlstra met veertien condities.<sup>20</sup> Al deze basale en voor opvoeding en ouderschap cruciale kennis komt niet via ouderschapsvoorbereiding en via beroepsgroepen als huisartsen of ‘huispedagogen,’ consultatiebureau-artsen en ‘consultatiebureau-pedagogen’ structureel en stelselmatig bij alle ouders terecht. Zoek het zelf maar uit, lijkt – alle meer of minder professionele en incidentele pedagogische ‘bemoeizorg’ ten spijt<sup>21</sup> – in onze kenniseconomie nog steeds het motto. Het baby- en kindanalfabetisme bij ouders en andere volwassenen bestrijden zou toch prioriteit nummer één van de kennismaatschappij horen te zijn: ‘We need to have an infant- and child-literate society,’ stellen Perry & Szalavitz.<sup>22</sup> En Bronfenbrenner (bekend van de ‘human ecology’-theorie) moet gezegd hebben:<sup>23</sup> ‘The tragedy is not what we do not know. It is how we ignore what we do know.’ Met betrekking tot opvoeding en ouderschap is dat meer dan een tragedie: het is een ernstige schending van fundamentele

---

<sup>17</sup> Zie Francien Lamers-Winkelmann, ‘In het heetst van de strijd: kinderen en huiselijk geweld,’ in: Goos Cardol en Wim Theunissen (red.), *Het kind: bijzonder belangrijk; Over het belang van het kind in het werk van de Raad voor de Kinderbescherming*, Amsterdam: SWP, 2007, pp. 17-31.

<sup>18</sup> Wet van 8 maart 2007 tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek teneinde een bijdrage te leveren aan het voorkomen van het gebruik van geestelijk of lichamelijk geweld jegens of van enige andere vernederende behandeling van kinderen in de verzorging en opvoeding, *Staatsblad* 2007, 145.

<sup>19</sup> Recommendation (2006)19E of the Committee of Ministers to [Council of Europe] member states on policy to support positive parenting (Adopted by the Committee of Ministers on 13 December 2006), [www.coe.int](http://www.coe.int) (Institutions/Committee of Ministers, Documents/Adopted texts, Recommendations of the Committee of Ministers to member states, All Recommendations). Onder positief ouderschap (positive parenting) wordt verstaan (Appendix par. 1): ‘Positive parenting refers to parental behaviour based on the best interests of the child that is nurturing, empowering, non-violent and provides recognition and guidance which involves setting of boundaries to enable the full development of the child.’

<sup>20</sup> Zie Margrite Kalverboer & Elianne Zijlstra, *Het belang van het kind in het Nederlands recht; Voorwaarden voor ontwikkeling vanuit een pedagogisch perspectief*, Amsterdam: SWP, 2006. Het gaat om de volgende veertien condities, zeven in en zeven (overwegend) om het gezin. *Binnen het gezin*: 1. fysieke verzorging; 2. fysieke veiligheid; 3. affectief klimaat; 4. ondersteunende structuur (regelmaat, grenzen, regels, toezicht, stimulering, ruimte); 5. voorbeeldgedrag; 6. interesse (individuele aandacht voor de leefwereld van het kind); 7. continuïteit in opvoeding en verzorging (veilige hechting), toekomstperspectief (en afstammingskennis). *Buiten het gezin*: 8. fysieke veiligheid in de leefomgeving (school, wijk); 9. respect (serieus nemen van gevoelens en verlangens); 10. sociaal netwerk; 11. onderwijs, opleiding, sport, spel, cultuur, muziek; 12. omgang met leeftijdgenoten; 13. voorbeeldgedrag in de samenleving; 14. stabiliteit in levensomstandigheden, toekomstperspectief.

<sup>21</sup> Zo schijnt het consultatiebureau onder ouders ook bekend te staan als het consternatiebureau. Adviezen vindt men kennelijk niet altijd professioneel. Of ze worden op een weinig professionele manier aan de vader/moeder gebracht. *Dagblad de Limburger* bericht op 31 mei 2007, onder de kop ‘Meeste jeugdartsen missen kennis,’ dat het merendeel van de jeugdartsen er niet op is getraind om problemen bij jonge kinderen te ontdekken. Ook op (andere) jeugdhulpverleners is vaak kritiek. Er moet duidelijk nog veel gedaan worden aan deskundigheidsbevordering en andere randvoorwaarden (financiering, organisatie, aansturing, samenwerking).

<sup>22</sup> Perry & Szalavitz (zie noot 13), p. 237.

<sup>23</sup> Aangehaald door Howard Dubowitz, powerpoint-presentatie ‘Child Neglect: Research, Practice & Policy,’ 2nd International Conference on Child Abuse & Neglect, Leuven, 9-10 mei 2007 ([www.can2007.be](http://www.can2007.be), [www.kindermishandeling.leuven.be/can2007](http://www.kindermishandeling.leuven.be/can2007), Downloads).

mensenrechten, om te beginnen het recht de voordelen te genieten van de wetenschappelijke vooruitgang en de toepassing daarvan (artikel 27 lid 1 Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, artikel 15 lid 1 sub b Internationaal Covenant inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten). Deze schending begint al in het onderwijs, waar kinderrechten en (dus) verantwoord ouderschap geen integraal onderdeel van het curriculum zijn. Ik vrees dat onze samenleving niet verder zal emanciperen als ouderschap en opvoeding – inclusief de vorming tot democratisch burgerschap en (dus) verantwoord ouderschap – niet veel centraler komen te staan in de mensenrechten en het daarop geënte beleid van regeringen. Naar mijn mening hoort vorming tot democratisch burgerschap, met inbegrip van verantwoord ouderschap, kerndoel van het onderwijs te zijn.<sup>24</sup> Democratieonderwijs, zo stelt De Winter,<sup>25</sup> gaat ‘om de overdracht van kennis, vaardigheden en attitudes (...)’ Deze dienen niet alleen ‘te zijn opgenomen in het curriculum, maar behoren ook zichtbaar te zijn in de ethiek en omgangsvormen van de school.’ Het gaat om ‘onderwijzen en voorleven.’ In mijn optiek horen relatiebekwaamheid en pedagogisch besef ook tot het leerplan van democratieonderwijs. Dit vloeit mijns inziens direct voort uit artikel 29 lid 1, in het bijzonder sub a, b en d, van het Kinderrechtenverdrag.<sup>26</sup> Dit artikel-lid luidt aldus:

Artikel 29 lid 1 VRK – De Staten die partij zijn, komen overeen dat het onderwijs aan het kind dient te zijn gericht op:

- a. de zo volledig mogelijke ontplooiing van de persoonlijkheid, talenten en geestelijke en lichamelijke vermogens van het kind;
- b. het bijbrengen van eerbied voor de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, en voor de in het Handvest van de Verenigde Naties vastgelegde beginselen;
- c. het bijbrengen van eerbied voor de ouders van het kind, voor zijn of haar eigen culturele identiteit, taal en waarden, voor de nationale waarden van het land waar het kind woont, het land waar het is geboren, en voor andere beschavingen dan de zijne of de hare;
- d. de voorbereiding van het kind op een verantwoord leven in een vrije samenleving, in de geest van begrip, vrede, verdraagzaamheid, gelijkheid van geslachten, en vriendschap tussen alle volken, etnische, nationale en godsdienstige groepen en personen behorend tot de oorspronkelijke bevolking;

<sup>24</sup> Zie J.C.M. Willems, ‘RAAK Manifest 2007; Ouders steunen: niet omdat er een probleem is, maar omdat een kind op komst is,’ *Jeugdbeleid* 2007, nr. 1, pp. 15-27, op p. 22.

<sup>25</sup> M. de Winter, ‘Opvoeding, onderwijs en jeugdbeleid in het algemeen belang; de noodzaak van een democratisch-pedagogisch offensief,’ in: P.A.H. van Lieshout e.a. (red.), *Bouwstenen voor betrokken jeugdbeleid*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (www.wrr.nl), Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007, pp. 225-270, op p. 227.

<sup>26</sup> Vergelijk in dit verband de Wet bevordering actief burgerschap: Wet van 9 december 2005, houdende opneming in de Wet op het primair onderwijs, de Wet op de expertisecentra en de Wet op het voortgezet onderwijs van de verplichting voor scholen om bij te dragen aan de integratie van leerlingen in de Nederlandse samenleving (*Staatsblad* 2005, 678; inwerkingtreding *Staatsblad* 2006, 36). Het onderwijs, zo bepaalt deze wet: a. gaat er mede van uit dat leerlingen opgroeien in een pluriforme samenleving, b. is mede gericht op het bevorderen van actief burgerschap en sociale integratie, en c. is er mede op gericht dat leerlingen kennis hebben van en kennismaken met verschillende achtergronden en culturen van leeftijdgenoten.



- e. het bijbrengen van eerbied voor de natuurlijke omgeving.

Democratieonderwijs is om te beginnen leren conflicten oplossen zonder geweld, dus leren communiceren, op basis van inzicht in eigen en andermans emoties, in relaties, het belang van empathie, zorg en opvoeding. Vóór en naast de school is de eerste leer-schouwer natuurlijk het gezin.

## 6. Gezin

Volgens de mensenrechten – vanaf de Universele Verklaring tot aan en deels tot en met het Kinderrechtenverdrag – verdient ‘het gezin’ bescherming en ondersteuning.<sup>27</sup> Het Kinderrechtenverdrag maakt echter een begin met het vervangen van het woord gezin door de woorden ouders en kinderen. Daarmee maakt het Verdrag ruimte voor de begrippen ouderschap en opvoeding. Aan deze begrippen geeft het Verdrag, en het Comité dat daarop toezicht houdt en daarover gezaghebbende uitleg geeft, richting en invulling. Tien Algemene Commentaren heeft dat Comité inmiddels uitgebracht,<sup>28</sup> die de dynamiek van mensenrechten – en daarmee van de liberale democratie (zoals pedagogen en filosofen dat noemen) dan wel van de democratische rechtsstaat (zoals juristen dat noemen) – weerspiegelen. Mensenrechten, en dus ook vrouwenrechten en de rechten van het kind, zijn immers integraal onderdeel van democratie en rechtsstaat. Op basis van mensenrechten, vrouwen- en kinderrechten voorop, kan – en moet<sup>29</sup> – een gezinsbeleid ontwikkeld worden dat niet langer reactief is maar proactief. De Leidse rechtsfilosoof Kinneging stelde hierover onlangs het volgende:<sup>30</sup>

‘Het aantal gezinnen dat het niet goed doet en dus ook het aantal kinderen dat in de verdrukking raakt, is (...) voor de overheid, in het bijzonder de kindbescherming, een extern gegeven. Daarop baseert ze reactief haar beleid (...): meer kinderen in de verdrukking? Meer kindbeschermingsmaatregelen (...). Dit is

<sup>27</sup> Zie artikel 16 lid 3 Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, artikel 10 lid 1 Internationaal Covenant inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (ICESCR, 1966), artikel 23 lid 1 Internationaal Covenant inzake Civiele en Politieke Rechten (ICCPR, 1966), en de vijfde preambulaire overweging van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind (VRK, 1989); alle te vinden op [www.ohchr.org](http://www.ohchr.org), International Law. Voor de Europese mensenrechtenverdragen zie de bijdrage van Wouter Vandenhole in deze bundel.

<sup>28</sup> Over onder andere de pedagogische doelen van het onderwijs in artikel 29 VRK (*aims of education*), die in afgeleide zin – wegens de samenhang van opvoeding in alle vier opvoedingsmilieus: gezin, school, buurt/samenleving en (virtuele en andere) media (artikel 17 VRK) – ook als opvoedingsdoelen voor de gezinsopvoeding zijn te verstaan; over gezondheid van adolescenten; de rechten van het jonge kind (*early childhood*); vrijwaring van slaan en vernederen van kinderen (*corporal punishment*) en zo meer. Zie [www.ohchr.org](http://www.ohchr.org), Human Rights Bodies, Treaty Bodies: CRC, The Committee and its work: General Comments.

<sup>29</sup> Blijkens recente studies over de omvang van kindermishandeling (zie hierna) gaat het immers onmiskenbaar om een structurele problematiek. Dit wordt kamerbreed erkend, zie *Handelingen* 2006-2007, nr. 67, Tweede Kamer, pp. 3609-3635 en 3668-3669 (spoeddebat kindermishandeling 26 april 2007). Bij een structurele problematiek is een proactieve en preventieve aanpak eerste eis van mensenrechten.

<sup>30</sup> Andreas Kinneging, ‘Denk eerst aan je kinderen voordat je jezelf wilt ontplooien,’ *NRC Handelsblad* 21/22 april 2007, Opinies & Debat. (Overigens: deze titel lijkt uit te gaan van een nogal enge of erg liberale opvatting van zelfontplooiing: je zin doen.)

wat de Duitsers *kurieren am Symptom* noemen. (...) Wie ècht iets wil doen (...), moet niet slechts reactief zijn, maar ook proactief, en de oorzaken waar mogelijk bestrijden en wegnemen.'

Kinneging draagt stellingen en voorstellen aan voor proactief beleid, 'een doordachte gezinspolitiek.' Wat hij daarover te berde brengt, staat evenwel op gespannen voet met allerlei vrouwen- en andere mensenrechten, en kan hier dus buiten beschouwing blijven.<sup>31</sup> Relevant is immers slechts wat – proactief – bijdraagt aan de synergie van vrouwen-, kinder- en overige mensenrechten.<sup>32</sup> Kinderrechten, om mij daartoe te beperken, gaan niet enkel over bescherming (*protection*). Ze gaan ook, en vooral, over voorzieningen en preventie (*provision & prevention*) op basis van participatie van alle betrokkenen, kinderen en ouders voorop (*participation*). Voorzieningen-en-preventie is niet alsmaar meer ziekenhuizen bouwen, hoe nodig dat ook kan zijn, maar riolen aanleggen en drinkwaterleidingen. Maar hoe vertalen we dat van de lichamelijke naar de geestelijke volksgezondheid? Van de fysieke-gezondheidsvoorlichting naar de psycho-educatie? Van lichamelijke gezondheidszorg naar zorg op het vlak van relatiebekwaamheid en pedagogisch besef? Trouwens, wordt aan kinderrechten wel alom deze vertaalslag-betekenis toegekend? Is de dynamiek van kinderrechten, en dus van rechtsstaat en democratie – de inspanningen van het Kinderrechtencomité ten aanzien van interpretatie en implementatie, ofwel aan- en inscherping van verdragsverplichtingen ten spijt – wel groot genoeg om, bij afwezigheid van een krachtig ouderschapseducatiestreven en een breed gedragen ouderschapsemancipatiebeweging, de stagnatie van de emancipatie van de samenleving te doorbreken? Ofwel, anders gezegd, bieden kinderrechten thans, of althans in de nabije toekomst, perspectief op proactieve verwerkelijking?

## 7. Zorgcontinuüm

Laat ik het voorgaande proberen samen te vatten in een stelling, die, als het althans een goede stelling is, zowel verdedigbaar als aanvechtbaar moet zijn. Ik zou dan de stelling willen voorleggen dat kinderrechten geen reële betekenis hebben, geen perspectief bieden op verwerkelijking, zolang we vasthouden aan de gedachte dat opvoederschap automatisch – *eo ipso*, zeggen juristen, of *ipso jure* – uit ouderschap voortvloeit, dat beide automatisch aan elkaar gekoppeld zijn. Die gedachte staat mijns inziens ouderschapseducatie en andere vormen van ouderschapsvoorbereiding in de weg. Ouderschapsvoorbereiding maakt, door nader met aanstaande ouders in gesprek te komen, screening en indicatiestelling voor ouderschapsondersteuning mogelijk. Eén van de vele denkbare vormen daarvan – ouders kunnen immers op tal van manieren en

<sup>31</sup> Zie de diverse reacties op de Opinie-pagina van *NRC Handelsblad* van 24 april 2007.

<sup>32</sup> Zie in dit verband de bijdrage van Ineke Boerefijn in deze bundel, onder verwijzing naar Marjolein van den Brink, *Moeders in de mainstream: een genderanalyse van het werk van het VN-Kinderrechtencomité*, proefschrift Utrecht, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2006.

terreinen worden gewaardeerd en gesteund – kan (na de geboorte van het kind) opvoedingsondersteuning zijn. De combinatie van voorbereiding en ondersteuning wordt wel de koppeling van universele preventie (educatie, facilitering, ondersteuning voor alle ouders) en selectieve preventie (ondersteuning, hulp en begeleiding voor sommige ouders) genoemd, ofwel een zorgcontinuüm.<sup>33</sup> Zo'n zorgcontinuüm sluit direct aan op bekende risicofactoren, door gebruikmaking van bewezen goede programma's en methodieken, en omvat in mijn optiek ook ouderbegeleiding als ouderschap en opvoederschap niet samen kunnen gaan omdat dat onverantwoord zou zijn vanuit de rechten en het veiligheids- en ontwikkelingsbelang van het (op komst zijnde) kind. Begeleiding dus van de (aanstaande) ouder-niet-opvoeder in zijn of haar (aanstaande) ouder-niet-opvoeder-rol, al of niet met (begeleide) omgang met het aan pleeg- of adoptiezorg toevertrouwde (toekomstige) kind. Dit laatste zou bijvoorbeeld gewenst kunnen zijn bij zeer ernstige risicofactoren die samenhangen met zwakbegaafdheid,<sup>34</sup> psychiatrische aandoeningen,<sup>35</sup> verslavingen,<sup>36</sup> gewelddadigheid of (andere) criminaliteit.<sup>37</sup> Hoe eerder betrokkenen door educatie of andere (aangepaste) vormen van voorbereiding ervan doordrongen raken dat, ondanks een kindervens, ouderschap, of bij zwangerschap en aanstaand vaderschap de combinatie van ouderschap en opvoederschap, voor hem of haar niet is weggelegd, hoe beter. De kindervens van een emotioneel onvolwassen

---

<sup>33</sup> Zie [www.raak.org](http://www.raak.org), [www.samenopvoeden.nl](http://www.samenopvoeden.nl). Voor wat betreft kinderrechten gaat het om de koppeling van artikel 18 lid 2 (en artikel 27 lid 3) VRK: ondersteuning van alle ouders, aan artikel 19 lid 2: gerichte preventie (en aanpak) van kindermishandeling. Uitgebreider daarover J.C.M. Willems, 'Children's rights at a dignitarian horizon of responsible parenthood,' in: Stephan Parmentier (ed.), [Proceedings Symposium *Fundamental Rights and Fundamental Responsibilities*, Leuven, 1 september 2006], Antwerpen-Oxford: Intersentia, 2007 (in druk).

<sup>34</sup> Zie in dit verband de reportage van Suzanne Rethans, 'Mijn moeder heeft het verstand van een kind,' in *Volkscrant Magazine* van 10 februari 2007, pp. 24-29, waarin (volwassen) kinderen van ouders met een verstandelijke beperking aan het woord komen. Bijzonder leerzaam en onthullend is ook de e-mail aan DCI-Nederland/Stichting RAAK van Yvonne B. d.d. 9 februari 2006 (in het bezit van de auteur), waarin zij met name stelling neemt tegen de in haar ogen lichtzinnige manier waarop door sommigen gesproken wordt over 'goed genoeg' ouderschap.

<sup>35</sup> Uit Nederlands onderzoek naar 'KOPP-ers' – Kind(eren) van Ouder(s) met Psychiatrische Problemen – blijkt dat twee derde van hen als kind en/of als volwassene problemen heeft. Bijna de helft van de 'koppers' wantrouwt anderen en ervaart problemen in relaties. 'Nederland telt miljoenen koppers, kinderen van bijvoorbeeld verslaafde, depressieve of schizofrene ouders. Exacte cijfers zijn alleen bekend wat betreft koppers jonger dan 22. Daar zijn er maar liefst 1,6 miljoen van.' (Pieter Dijkstra, in een korte bespreking van Sandra van Gameren, *Leven met een psychisch zieke ouder*, onder de titel 'Doorgeschoven leed,' *Psychologie Magazine* november 2006, p. 88.) Omgerekend gaat het dus om grofweg 1,3 miljoen ofwel ruim een derde van alle (circa 3,5 miljoen) minderjarigen.

<sup>36</sup> Sommige verslavingen kunnen al prenataal tot ernstige (hersenen)beschadigingen leiden, zoals het voorbeeld van FAS-kinderen laat zien. FAS staat voor Foetaal Alcohol Syndroom, 'een patroon van lichamelijke en neurologische beschadigingen ontstaan door prenataal alcohol-gebruik' ([www.fasstichting.nl](http://www.fasstichting.nl)).

<sup>37</sup> Als we kindermishandeling kort aanduiden als ernstige en in principe vermijdbare kinderbeschadiging binnen het gezin (althans overwegend binnen de sfeer van het gezin), dan valt hieronder niet alleen – zoals inmiddels is aanvaard – opgroeien in een gezin met partnergeweld (waaronder vechtscheidingen), maar in principe ook opgroeien in een gezin met een verslaafde, psychiatrische of criminele ouder (of ander gezinslid). Dat laatste wordt in elk geval gerekend tot de ACE's: Adverse Childhood Experiences, ofwel negatieve, in principe traumatiserende jeugdervaringen (waaronder behalve alle vormen van kindermishandeling dus ook opvoeding door een psychiatrische, verslaafde of criminele ouder wordt verstaan). Ook echtscheidingskinderen zijn onder omstandigheden ACE-kinderen. Zie noot 52 voor nadere informatie over ACE's.

of zelfs gehandicapt persoon (als ik 'emotioneel gehandicapt' als verzamelterm voor zeer ernstige risicofactoren bij een persoon mag nemen), is immers in meer dan één betekenis een kinder-wens. Een kind kan zich een speeltje wensen, maar voor een ouder mag een kind geen speeltje zijn. De samenleving heeft hier een grote verantwoordelijkheid, die zij kan en – op grond van de rechten van het kind – moet nemen, om te beginnen door de zorg voor goede ouderschapseducatie, als voortraject en voorstadium van een zorgcontinuüm. Educatie dient rechten van – en dus verantwoordelijkheden ten opzichte van – kinderen aan te scherpen en in te scherpen, van school af aan. In dit licht en binnen dit kader: het kader van het nemen van verantwoordelijkheid door de ouder voor het kind en door de samenleving voor ouder en kind, wil ik ook de opvoedbelofte verstaan. De opvoedbelofte kan de symbolische koppeling van opvoederschap en ouderschap zijn, zodra de gedachte van de automatische koppeling van beide is verlaten. 'Wilt u de belofte afleggen,' kan de ambtenaar bij de geboorteaangifte vragen. 'Ja, dat wil ik,' kunnen vader en moeder (of andere partner) antwoorden, in het bijzijn van getuigen die de peetouders van die belofte kunnen zijn.<sup>38</sup> Waarom zou het geen ritueel kunnen zijn – en hoe belangrijk zijn rituelen niet die onze lotsverbondenheid uitdrukken – met een diepe impact en een grote emotionele geladenheid voor alle betrokkenen. 'In goede en slechte dagen – *for better and for worse* – zijn en blijven we de ouders van ons kind. We zullen er zijn voor jou.' Wie zou zo'n belofte niet willen afleggen – als bekroning op ouderschapsvoorbereiding en bij vanzelfsprekende beschikbaarheid van ouderschapsondersteuning... Op het moment dat de opvoeding gaat beginnen, het moment dat de ouder opvoeder wordt, mede namens en met volle steun van de gemeenschap, die, in de persoon van de gemeenteambtenaar, met de baby als nieuwe burger ook de ouder(s) als opvoeder(s) welkom heet. Want het is de gemeenschap, de wetgever, krachtens artikel 247 Boek 1 van het Nederlands Burgerlijk Wetboek, die de ouder(s) de opvoeding oplegt, als plicht en als recht.

Pas als we de gedachte van de automatische koppeling van ouderschap en opvoederschap durven los te laten, kunnen we, zo wil ik voorleggen, zinnig en zindelijk gaan denken over kinderrechten, ouderschap en opvoeding. Met zinnig bedoel ik: een bijdrage leverend aan het debat over de optimale verdeling van pedagogische verantwoordelijkheid tussen ouders en overheid. Met zindelijk bedoel ik: niet vervallend in verdachtmaking en kretologie als 'staatsopvoeding'.<sup>39</sup> Kinderrechten verzetten zich volgens mij tegen de koppelingsgedachte als dogma. Daarmee doorbreken kinderrechten – vooralsnog in theorie, mijn theorie – eeuwenoude tradities, en zelfs een taboe,

---

<sup>38</sup> Zie voor een nadere uitwerking van de mogelijke gang van zaken bij de aflegging van de belofte de slotbijdrage van Hans Van Crombrugge in deze bundel.

<sup>39</sup> Zie in dit verband M. de Winter, 'Opvoeding, onderwijs en jeugdbeleid in het algemeen belang; de noodzaak van een democratisch-pedagogisch offensief,' in: P.A.H. van Lieshout e.a. (red.), *Bouwstenen voor betrokken jeugdbeleid*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (www.wrr.nl), Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007, pp. 225-270, op pp. 225-226.

het taboe op het stellen van voorafgaande eisen aan ouderschap. 'Eerst ouder (vader/moeder) worden en dan zien we wel waar het schip strandt,' is nog steeds de zeer dominante cultuur. Kind beschadigd, dan misschien kinderbescherming en heel misschien 'opvoedverbod': uithuisplaatsing van het kind, heel-heel misschien zelfs beëindiging van ouderlijk gezag. Ook bij recente voorstellen voor een opvoedverbod vanaf de geboorte van het kind<sup>40</sup> of voor gedwongen anticonceptie<sup>41</sup> dan wel een babyverbod<sup>42</sup> moeten ouders eerst 'bewezen' hebben slechte ouders te zijn, dat wil zeggen er

---

<sup>40</sup> Zie het bericht 'VVD vraagt om onderzoek naar opvoedverbod voor slechte ouders' in *De Volkskrant* van 18 januari 2007. *NRC Handelsblad* van 19 januari 2007 bericht (onder de kop 'VVD: afstaan na geboorte; Laat slechte ouders kind niet opvoeden'): 'Staatssecretaris Ross (Volksgezondheid, CDA) zal op verzoek van de VVD-fractie een onderzoek instellen naar de mogelijkheid incapabele ouders een opvoedverbod te geven. (...) Kamerlid Anouchka van Miltenburg (VVD) wil dat het kabinet bestudeert hoe slechte ouders gedwongen kunnen worden hun kind na de geboorte af te staan.' René Hoksbergen, emeritus hoogleraar adoptie, bepleit vervolgens 'preventieve sterilisatie' (onder de kop 'Steriliseer incapabele ouders') op de opiniepagina van *NRC Handelsblad* van 23 januari 2007: 'Het is goed om incapabele ouders te dwingen hun kind na de geboorte af te staan. Beter is het om hen preventief te steriliseren. Want het kind is de dupe (...)' Zie ook Jan Janssens (hoogleraar Opvoedings- en gezinsondersteuning aan de Radboud Universiteit Nijmegen), 'Gedwongen sterilisatie is onuitvoerbaar,' *Trouw* 8 maart 2007, de Verdieping. Janssens plaatst 'kinderverboden' (gedwongen sterilisatie) tegenover de door hem bepleite prenatale ontkoppeling van ouderschap en opvoederschap, prenatale kinderbescherming dus. In een reactie op Janssens pleit pleegmoeder Hilda Bastiaansen ('Gedwongen sterilisatie kan best,' *Trouw* 10 maart 2007, de Verdieping) ervoor ontzetting van de moeder uit de ouderlijke macht te koppelen aan gedwongen sterilisatie. Over de vader rept zij niet. Wel pleit zij nog voor adoptie door het pleeggezin.

<sup>41</sup> Marjo van Dijken, lid PvdA-fractie Tweede Kamer, bereidt een wetsvoorstel voor, waarover zij – onder de kop 'Ongeschikte ouder mag niet zwanger worden' (*Trouw* 27 maart 2007, de Verdieping) – schrijft: 'Voorkom zwangerschap als vaststaat dat ouders niet kunnen opvoeden. Met de gedwongen prikpil.' Echter pas nadat het kalf verdronken is: 'Als is gebleken dat ouders ernstig tekort zijn geschoten in de zorg voor hun kind, kan de rechter hen het ouderlijke gezag ontnemen. Het kind wordt uit huis geplaatst. Pas dan is bewezen dat het ouderschap heeft gefaald.' En dan dus die prikpil. Ter voorkoming van slachtoffer twee, en eventueel volgende. Bij dit wetsvoorstel-in-voorbereiding hoort mijns inziens een 'amendement.' Er zijn namelijk, anders dan Van Dijken schijnt te suggereren, wel degelijk situaties waarbij is te voorzien dat ouderschap psychisch onmogelijk is. En dat betrokkenen – zwakzinnigen bijvoorbeeld, of andere mensen met ernstige emotionele maar niet tevens intellectuele handicaps, zoals ernstige verslavingen of (antisociale) persoonlijkheidsstoornissen – recht hebben tegen dat onmogelijke ouderschap beschermd te worden, zij het mijns inziens niet met dwangmedicatie (zeer extreme uitzonderingen wellicht daargelaten). De wetgever legt ouders 'ouderlijk gezag' op als plicht en recht (in die volgorde) om hun kind goed op te voeden (artikel 247 Boek 1 Burgerlijk Wetboek). Een wetgever mag echter geen onmogelijke plichten opleggen. Dus rust op de namens de samenleving optredende professionals de dure beroepsplicht de aanstaande ouders ervan te overtuigen dat hetzij een abortus (binnen de wettelijke termijn) hetzij prenataal toezicht en postnatale pleeggezinplaatsing noodzakelijk is. Dit betekent prenatale ontkoppeling van ouderschap en opvoederschap. Liefst vrijwillig, desnoods na rechterlijke tussenkomst (prenataal toepassen of alvast in gang zetten van bestaande kinderbeschermingsmaatregelen). Daarbij hoort een recht van de ouder op begeleiding in zijn of haar ouder-niet-opvoederrol. Desgewenst inclusief begeleide omgang met het kind (bezoekrecht, al of niet beperkt en onder toezicht). In situaties waarin opvoederschap voorspelbaar onmogelijk is, toch eerst wachten totdat een kind ernstig is beschadigd ('zie je wel, je vorige baby was bijna dood'), terwijl dat was te voorzien, is – cru gezegd – een vorm van maatschappelijk 'dokter Mengele' spelen: experimenteren met kinderen met bekende gruwelijke afloop. We laten een blinde ook niet eerst zware ongelukken maken voordat we zeggen: en nu mag je geen auto meer rijden...

<sup>42</sup> *NRC Handelsblad* van 2 juni 2007 meldt deze variant onder de kop 'Babyverbod voor moeder dood kind' (p. 3): 'Het Openbaar Ministerie heeft gisteren voor de rechtbank in Rotterdam geëist dat de moeder van de gedode baby Melanie een reclasseringstraject volgt dat gericht is op het niet meer zwanger worden. (...) Het meisje werd vanaf de geboorte stelselmatig door haar vader mishandeld. Hij kon niet tegen het huilen van de baby. (...) De 34-jarige moeder van het meisje heeft nooit actie ondernomen om de mishandelingen door haar echtgenoot tegen te gaan.'

moeten eerst kinderen ernstig beschadigd zijn.<sup>43</sup> Zo ernstig dat de kinderbescherming eraan te pas is gekomen.

## 8. Omvang van kindermishandeling

Drogredenen dat ‘opvoeden al eeuwenlang door velen zonder cursussen tot een goed einde wordt gebracht’ (*De Volkskrant*, commentaar van 27 april 2007 – ik zal zo dadelijk de aanleiding voor dat commentaar onthullen), en dat het ‘met de meeste kinderen toch heel goed gaat’ (bijvoorbeeld naar aanleiding van de Unicef-studie van februari 2007, volgens welke van de kinderen uit rijke landen Nederlandse kinderen de gelukkigste zijn<sup>44</sup>), moeten de dominante cultuur van ‘kind beschadigd, dan (fors) ingrijpen’ overeind en in stand houden. Twee recente studies over de omvang van kindermishandeling<sup>45</sup> in Nederland, een Amsterdamse en een Leidse – beide op 25 april 2007 bekend gemaakt<sup>46</sup> – met (bodem)cijfers van respectievelijk 160.000 scholieren (12-16 jaar) en 107.000 kinderen (0-18 jaar) per jaar,<sup>47</sup> en volgens de Amsterdamse een prevalentie tot

---

<sup>43</sup> Als ik haar goed heb begrepen, was dat niet het geval bij het voorstel van wethouder Marianne van den Anker, die echter zelfs voor gedwongen abortus pleitte. Van den Anker: ‘Ik wil drie specifieke doelgroepen benoemen van wie ik vind dat gedwongen zwangerschapsonderbreking (conform de wettelijke abortustermijn) en gedwongen anticonceptie uit de taboesfeer moeten worden gehaald. Dit betreft kinderen van verslaafde ouders, (Antilliaanse) tienermoeders en verstandelijk gehandicapten. Uit diverse onderzoeken en ervaringsgegevens in Rotterdam blijkt dat de kinderen die worden geboren in deze “setting,” een onaanvaardbaar en aantoonbaar risico lopen om zonder liefde en affectie, in een sfeer van geweld, verwaarlozing, mishandeling en seksueel misbruik, op te groeien.’ Zie hierover J.C.M. Willems, ‘Een kinderrechtelijke aanpak van kindermishandeling in plaats van abortus onder dwang,’ *Nederlands tijdschrift voor Jeugdzorg* 2006, nr. 3-4, pp. 148-154; versie met voetnoten online (vanaf 21 april 2006): <http://arno.unimaas.nl/show.cgi?did=7455>, pp. e1-e13.

<sup>44</sup> Unicef Innocenti Research Centre, *Report Card No. 7: Child Poverty in Perspective – An overview of child well-being in rich countries*, Florence 2007, [www.unicef-icdc.org](http://www.unicef-icdc.org) ([www.unicef-icdc.org/presscentre/presskit/reportcard7/rc7\\_eng.pdf](http://www.unicef-icdc.org/presscentre/presskit/reportcard7/rc7_eng.pdf)).

<sup>45</sup> De wettelijke definitie van kindermishandeling luidt (artikel 1 sub m van de Wet op de Jeugdzorg): ‘elke vorm van voor een minderjarige bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard, die de ouders (...) actief of passief opdringen, waardoor ernstige schade wordt berokkend of dreigt te worden berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek of psychisch letsel.’

<sup>46</sup> F. Lamers-Winkelmann e.a., *Scholieren Over Mishandeling: Resultaten van een landelijk onderzoek naar de omvang van kindermishandeling onder leerlingen van het voortgezet onderwijs [SOM]*, VU Amsterdam en PI Research, Amsterdam-Duivendrecht, januari 2007 ([www.pi-research.nl](http://www.pi-research.nl)); M.H. van IJzendoorn e.a., *Kindermishandeling in Nederland anno 2005: De Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van kinderen en jeugdigen [NPM-2005]*, Universiteit Leiden ([www.leidenattachmentresearchprogram.eu](http://www.leidenattachmentresearchprogram.eu)); beide [Den Haag:] WODC, 2007 ([www.wodc.nl](http://www.wodc.nl)); aangeboden aan de minister voor Jeugd en Gezin op 25 april 2007 (zie [www.jeugdengezin.nl](http://www.jeugdengezin.nl)).

<sup>47</sup> Volgens de NPM-2005 (Leidse studie) registreerden professionals (steekproef, 1.100 informanten) over 2005 kindermishandeling bij (naar schatting) 107.200 kinderen, ofwel bij 3% van de ca. 3,5 miljoen minderjarigen in Nederland. Minderjarigen zelf (1.845 scholieren van 12-16 jaar) rapporteerden, volgens de VU-studie (SOM), over 2005 kindermishandeling in 19,5% van de gevallen (bij extrapolatie 160.700 van de 824.000 scholieren van 12-16 jaar: SOM, p. 61). Dit betekent dat de ondergrens is verdubbeld van 50.000 gevallen per jaar (oude schatting NIZW, nu Nederlands Jeugdinstituut, Nji, zie [www.nji.nl](http://www.nji.nl)) naar 107.000 (in 2005). Deze ondergrens blijkt zelfs nog een kwart hoger te liggen dan het bodemcijfer van 80.000 gevallen per jaar (Jan C.M. Willems, *Wie zal de Opvoeders Opvoeden? Kindermishandeling en het Recht van het Kind op Persoonswording*, Den Haag: T.M.C. Asser Press, 1999, p. 571). Zelfs de 37% (ruim een derde ooit slachtoffer) uit de VU-studie (zie noot 48) betreft eerder een onder- dan een overrapportage (SOM, p. 67). Het gaat hierbij, met uitzondering van seksueel misbruik (alle gradaties: 8% ooit, 4% in 2005), om ‘ernstige tot zeer ernstige feiten en omstandigheden’ die ‘aanzienlijke lichamelijke en/of geestelijke schade tot gevolg kunnen hebben’ (SOM, p. 68 en p. 62). In de VU-studie zijn blanke (‘auto-

meer dan een derde van de onderzochte kinderen,<sup>48</sup> laten zien hoezeer dat ‘met de meeste kinderen gaat het goed’ relativering behoeft. Een studie in India, ook in april 2007 bekend gemaakt, laat overigens nog veel schokkender cijfers zien: twee derde van de kinderen mishandeld, en meer dan de helft seksueel misbruikt.<sup>49</sup> Misschien is het goed deze cijfers te leggen naast de op 8 mei 2007 door Save the Children USA uitgebrachte ranglijst van 140 landen waar het voor respectievelijk moeders, vrouwen en kinderen relatief goed tot zeer slecht toeven is. Op deze moederindex prijkt Nederland voor moeders op de elfde plaats, voor vrouwen op de achtste plaats en voor kinderen op de eenentwintigste. Voor België is dat respectievelijk de achtste, negende en weer achtste plaats – drie keer in de top tien! En voor India de honderd-en-tweede, honderd-en-eerste en weer honderd-en-tweede plaats.<sup>50</sup> Zo’n 38 landen zitten daar nog onder.

## 9. Gevolgen van kindermishandeling

Belangrijker misschien nog is bij deze cijfers studies te betrekken over de ingrijpende gevolgen van kindermishandeling, in het bijzonder in de vorm van vaak levenslange sociale en gezondheidsproblemen (medisch en psychisch). Ik wijs dan in de eerste plaats op het voortreffelijke boek van Bruce Perry en Maia Szalavitz, *The boy who was raised as a dog*, met als ondertitel: *What traumatized children can teach us about loss, love and healing*,<sup>51</sup> verschenen begin 2007. En in de tweede plaats op de omvangrijke ACE Study, over Adverse Childhood Experiences, ofwel ACE’s: negatieve en in principe traumatiserende jeugdervaringen (waaronder behalve kindermishandeling ook opvoeding door een psychiatrische, verslaafde of criminele ouder wordt verstaan).<sup>52</sup> Deze studies

---

chtone’) en HAVO- en VWO-leerlingen oververtegenwoordigd (SOM, p. 57). Het is (mede) daarom aanmerkelijk dat ook de VU-studie een ‘conservatieve’ schatting betreft. Buitenlands onderzoek laat bij de VU-onderzoeksmethode (zelfrapportage) geen grote afwijkingen van de Nederlandse percentages zien. Bij de Leidse methode (registraties door professionals) ligt dat anders: de Nederlandse 3% is beduidend hoger dan buitenlandse percentages. Dit lijkt mij des te opmerkelijker omdat Nederland geen meldplicht of verplichte meldcodes voor professionals kent. Zie (ook) *Kamerstukken Tweede Kamer 2006-2007*, 31015, Kindermishandeling, nr. 1 (brief van de minister voor Jeugd en Gezin), pp. 2-4.

<sup>48</sup> Ruim een derde (37%) van de scholieren uit de SOM-studie zegt ooit te maken te hebben gehad met één of meer vormen van kindermishandeling: *Scholieren Over Mishandeling*, pp. 58-59.

<sup>49</sup> BBC News: [news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/2/hi/south\\_asia/6539027.stm](http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/2/hi/south_asia/6539027.stm), 9 april 2007 (over de *India National Study on Child Abuse* zie [www.prayasonline.org/ActivitiesAdvocacyChildAbuseStudy.html?id=12214](http://www.prayasonline.org/ActivitiesAdvocacyChildAbuseStudy.html?id=12214)).

<sup>50</sup> *State of the World's Mothers 2007; Saving the lives of children under 5*, Westport, Connecticut: Save the Children, May 2007, p. 52 ([www.savethechildren.org/publications/mothers/2007/SOWM-2007-final.pdf](http://www.savethechildren.org/publications/mothers/2007/SOWM-2007-final.pdf)).

<sup>51</sup> Bruce D. Perry & Maia Szalavitz, *The boy who was raised as a dog, and other stories from a child psychiatrist's notebook; What traumatized children can teach us about loss, love and healing*, New York: Basic Books, 2006.

<sup>52</sup> Zie [www.acestudy.org](http://www.acestudy.org) en [www.cdc.gov/nccdphp/ace/findings.htm](http://www.cdc.gov/nccdphp/ace/findings.htm). ACE’s zijn (ogenschijnlijk) ruimer dan kindermishandeling. De eerstgenoemde site vermeldt behalve vijf à zes (expliciete) vormen van kindermishandeling: fysieke mishandeling, emotionele mishandeling, seksueel misbruik, verwaarlozing (fysiek of emotioneel) en ‘huiselijk geweld,’ het volgende (impliciete) drietal: een verslaafde, psychiatrische of criminele ouder (of gezinslid), alsook, als negende dan wel tiende: verlies van een ouder (dat afgezien van verlies door geweld van de andere ouder of door traumatische scheiding in principe niet aan kindermishandeling gerelateerd is). De laatste site meldt: ‘Childhood abuse, neglect, and exposure to other traumatic stressors which we term *Adverse Childhood Experiences* (ACEs) are common. Almost two-thirds of our study participants reported at least one ACE, and more than one in five reported three or more ACEs. The

laten zien hoe ernstig wij ons zorgen zouden moeten maken over kindermishandeling, zelfs al zouden de cijfers ‘slechts’ een minderheid van de kinderen betreffen.<sup>53</sup> In reacties op de Nederlandse studies – let wel: de (bodem)cijfers bleken verdubbeld van 50.000 en 80.000 uit eerdere schattingen<sup>54</sup> naar 107.000 (kinderen) en 160.000 (scholieren) per jaar! – overheerst de angst voor meer bemoeienis van de overheid met ouders en opvoeding. Zoals in het zojuist aangehaalde commentaar van *De Volkskrant* van 27 april 2007 onder de ominieuze titel ‘Grens aan bemoeienis met opvoeding.’ In die trant ook het commentaar van *NRC Handelsblad* van 25 april 2007, onder de kop ‘Kindermishandeling’: ‘De instanties moeten het risico van te vroeg of overbodig ingrijpen vermijden.’ De bekende clichés. Het hier getoonde gebrek aan kennis over, en (dus) compassie met kinderleed en het lijden achter de voordeur, ook van ouders, is verbluffend. Nergens lijkt het besef doorgedrongen dat kindermishandeling – bij deze omvang en met deze impact op individu, gezin en maatschappij – een ernstige en stelselmatige mensenrechtenschending is,<sup>55</sup> veroorzaakt en in stand gehouden door een structureel tekort aan ouderschapseducatie, dat wil zeggen voorbereiding en toerusting van (aanstaande) ouders.

## 10. Opvoedbelofte

In een reactie op het *Volkskrant*-commentaar van 27 april 2007, op de Forum-pagina van *De Volkskrant* van 10 mei 2007, onder de kop ‘Opvoedcursus tegen kindermishandeling,’ stelt Rien van IJendoorn (hoofdonderzoeker van de Leidse studie<sup>56</sup>):

‘*De Volkskrant* wijst op de grenzen aan de bemoeienis van de overheid met de opvoeding in het gezin (Commentaar 27 april). Een klassieke ideologische stelling die teruggaat tot diep in de vorige eeuw. In een tijd dat het verkeer nog zo eenvoudig was dat de gedachte aan autorijles bij niemand opkwam. Maar opvoeding is nooit het alleenrecht van het gezin geweest, denk aan de leerplicht,

---

short- and long-term outcomes of these childhood exposures include a multitude of health and social problems. The ACE Study uses the ACE Score, which is a count of the total number of ACEs respondents reported. The ACE Score is used to assess the total amount of stress during childhood and has demonstrated that as the number of ACEs increases, the risk for the following health problems increases in a strong and graded fashion: alcoholism and alcohol abuse; chronic obstructive pulmonary disease (COPD); depression; fetal death; health-related quality of life; illicit drug use; ischemic heart disease (IHD); liver disease; risk for intimate partner violence; multiple sexual partners; sexually transmitted diseases (STDs); smoking; suicide attempts; unintended pregnancies. In addition, the ACE Study has also demonstrated that the ACE Score has a strong and graded relationship to health-related behaviors and outcomes during childhood and adolescence including early initiation of smoking, sexual activity, and illicit drug use, adolescent pregnancies, and suicide attempts. Finally, as the number of ACEs increases, the number of co-occurring or “co-morbid” conditions increases.’

<sup>53</sup> Zie J.M.A. Hermanns, ‘Opvoeden en opgroeien: een visie achter het beleid,’ in: P.A.H. van Lieshout e.a. (red.), *Bouwstenen voor betrokken jeugdbeleid*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007, pp. 21- 49, op p. 27 (ook op [www.wrr.nl](http://www.wrr.nl)).

<sup>54</sup> Zie Jan C.M. Willems, *Wie zal de Opvoeders Opvoeden? Kindermishandeling en het Recht van het Kind op Persoonswording*, Den Haag: T.M.C. Asser Press, 1999, p. 571.

<sup>55</sup> *Wie zal de Opvoeders Opvoeden? Kindermishandeling en het Recht van het Kind op Persoonswording*, pp. 815-817.

<sup>56</sup> Zie noot 46.



die kinderen voor een groot deel van de week aan het ouderlijk toezicht onttrekt. De wereld is intussen ingewikkelder geworden, ook voor jonge ouders die werk, gezin en vrije tijd moeten combineren. Alle adoptieouders volgen een korte oudertraining, hoewel juist zij toegewijd zijn en meestal bekwaam opvoeden. Toch zijn ze heel tevreden over die training. Misschien geldt dat ook voor “gewone” ouders, en kunnen via korte opvoedcursussen de gezinnen met problemen beter [en eerder, JW] in beeld komen en beter ondersteund worden.’

Van IJendoorn brengt ons in herinnering dat ergens in de vorige eeuw de aanschaf van een auto en het besturen ervan ontkoppeld werden. Sterker nog, vanaf dan gingen mensen pas tot aanschaf over nadat met succes een proeve van bekwaamheid was afgelegd. Het lijkt geen al te boude veronderstelling dat verdere emancipatie van de samenleving met zich zal brengen, of juist op gang zal komen, doordat in deze eeuw ouderschap en opvoederschap ontkoppeld gaan worden na en door de introductie van ouderschapseducatie en een vanzelfsprekend aanbod van ouderschapsondersteuning. De opvoedbelofte drukt ons met onze neus op de noodzaak hiervan. Daarmee vervult de opvoedbelofte een signaalfunctie, en als zij wordt ingevoerd, mogelijk zelfs een brugfunctie in de alsmaar urgenter wordende overgang van het klassieke stelsel van ‘kinderbescherming-achteraf’ naar een modern en humaan stelsel van proactieve ouder- en kindzorg. Zeer fraai verwoordt Van Crombrugge dit als volgt:<sup>57</sup>

‘Opdat ouders [hun] verantwoordelijkheid zouden kunnen overleven, moet de [opvoedings]verantwoordelijkheid mee gedragen worden door de samenleving. Ook moeten ouders beroep kunnen doen op steun en moeten ze gevormd worden. Maar hoe dan ook, zij zijn het die de verantwoordelijkheid dag in dag uit zullen moeten waarmaken. Daarom hebben ze ook recht op het uitspreken van het engagement dat ze willen aangaan. Het aangeven van een geboorte, het erkennen van het kind, is ook het vragen van erkenning van de verantwoordelijkheid die men op zich neemt. Tegelijk is het ook vragen van steun bij de opvoeding. (...) Ouders niet erkennen in hun ouderschap, of ouders die hun ouderlijke verantwoordelijkheid [“straffeloos,” dat wil zeggen zonder tussenkomst van de gemeenschap, JW] verloochenen, zijn vormen van fundamenteel onrecht ten aanzien van het kind en ten aanzien van de ouders.’

Op 2 mei 2007, een week na de aanbieding aan de nog maar net aangetreden eerste Nederlandse minister voor Jeugd en Gezin, André Rouvoet, van de Amsterdamse en Leidse studies over de omvang van kindermishandeling, wordt aan de minister de studie *Scheidingskinderen* overhandigd, die ik al eerder vermeldde,<sup>58</sup> en die gaat over de schadelijke effecten op kinderen van echtscheiding. De auteur van die studie, Ed Spruijt, bepleit een actievere overheid, die onder andere scheidingsvoorbereiding en –

---

<sup>57</sup> Hans Van Crombrugge, ‘Beschouwingen over de onvermijdelijke en asymmetrische verantwoordelijkheid van ouders,’ in: *Beseffen alle ouders wat verantwoordelijk-zijn voor een kind is?* Brussel: Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen, 2007, pp. 15-24, op p. 22.

<sup>58</sup> Zie noot 16.

voorlichting stimuleert.<sup>59</sup> Nadrukkelijk neemt hij afstand van ‘Antokolskaia en andere juristen’ die ‘voorstander [zijn] van inperking van overheidsbemoeienis’ en die ‘de scheiding zoveel mogelijk aan de ouders zelf overlaten.’ Waaraan hij toevoegt: ‘Deze stellingname wordt niet ondersteund door sociaal-wetenschappelijk onderzoek.’<sup>60</sup> Bij herhaling wijst Spruijt op het voorstel van de opvoedingsbelofte van Hans Van Crombrugge.<sup>61</sup> Een voorstel dat, als ik het goed zie, ouders en kinderen niet in de laatste plaats lijkt te willen wapenen door bewustwording. Bewustwording die evenwel niet uit de lucht komt vallen, die nauw samenhangt met educatie, waardoor de opvoedbelofte, los van de intrinsieke waarde van symbolische handelingen en rituelen, naar mijn overtuiging een bekroning kan zijn op of een mijlpaal binnen een proces van ouderschapsvoorbereiding en –toerusting. Enigszins optimistisch formuleert Spruijt:<sup>62</sup> ‘Interessant is de ontwikkeling in België om aan het huwelijkscontract minder betekenis te verlenen, maar aan de opvoedingsbelofte na de geboorte van een kind des te meer.’ En verderop:<sup>63</sup> ‘Voor een kind is een opvoedingsbelofte van beide ouders belangrijker dan hun huwelijkscontract.’

Steun voor de opvoedbelofte mag ook verwacht worden vanuit de Raad van Europa.<sup>64</sup> Een recente aanbeveling over positief ouderschap van het Comité van Ministers van de Raad van Europa bevat – in de paragraaf ‘Core components of policies and measures,’ subparagraaf ‘Promoting education in children’s rights and positive parenting’ – diverse elementen die ook bij de opvoedbelofte een rol spelen:<sup>65</sup>

‘[P]arents should be encouraged to become more aware of the nature of their role (and how it is changing), children’s rights, the responsibilities and obligations that derive from these and their own rights; governments should also arrange for comprehensive guidelines and specific programmes to assist them in challenging life situations, conflict resolution, anger management through non-violent approaches and mediation techniques; prevention programmes regarding the different forms of ill-treatment of children should be promoted and parents made aware of this serious problem and of its consequences on the child’s development; children should also be taught about their rights and duties in order to make them aware of the concept of positive parenting and what this means for them.’

<sup>59</sup> *Scheidingskinderen*, pp. 72-77.

<sup>60</sup> *Scheidingskinderen*, p. 76. Onder verwijzing naar M.V. Antokolskaia (red.), *Herziening van het echtscheidingsrecht; Administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam: SWP, 2006.

<sup>61</sup> *Scheidingskinderen*, pp. 73, 75, 76.

<sup>62</sup> *Scheidingskinderen*, p. 75.

<sup>63</sup> *Scheidingskinderen*, p. 76.

<sup>64</sup> Hierin ben ik iets positiever of optimistischer dan Wouter Vandenhoe, die, in zijn bijdrage in deze bundel, nog een vraagteken plaatst bij de wenselijkheid van de (zij het dan wettelijk verplichte of opgelegde) opvoedbelofte vanuit de visie van de Raad van Europa.

<sup>65</sup> Recommendation (2006)19E of the Committee of Ministers to [Council of Europe] member states on policy to support positive parenting (Adopted by the Committee of Ministers on 13 December 2006), Appendix par. 6.2 ([www.coe.int](http://www.coe.int), Institutions/Committee of Ministers, Documents/Adopted texts, Recommendations of the Committee of Ministers to member states, All Recommendations).

En in de paragraaf over doelstellingen lezen we:<sup>66</sup>

‘(...) In order to have efficient policies to support parenting, public authorities should promote initiatives aiming to make people aware of the value and importance of positive parenting. Governments should take a pro-active approach to promoting awareness of parenting issues and to normalising participation in parenting programmes. Information should present different images of parenting in order to avoid stigmatising differences.’

## 11. RAAK

In Nederland is eind 2006 de proef met de zogenaamde RAAK-regio's afgesloten, waarin gekeken is hoe kindermishandeling effectief kan worden voorkomen door alle startende ouders een aanbod van educatie te doen en op basis daarvan gerichte ondersteuning en hulp te bieden aan de circa tien procent van de ouders die een verdergaand aanbod nodig hebben om risicofactoren om te buigen naar positieve kansen voor ouderschap en opvoeding.<sup>67</sup> Knelpunten zijn duidelijk geworden, aanbevelingen zijn gedaan en de politiek is nu aan zet om de noodzakelijke investering van 5.000 euro per nieuwe baby vrij te maken: 1.000 euro voor educatie plus 4.000 euro voor gerichte ondersteuning.<sup>68</sup> Een schijntje in het licht van de te verwachten winst voor kind, ouders en samenleving.<sup>69</sup> Een schijntje ook in het licht van de totale jaarlijkse uitgaven voor preventieve gezondheidszorg.<sup>70</sup> De Stichting RAAK (Reflectie- en Actiegroep Aanpak Kindermishandeling), waarvan schrijver dezes mede-oprichter en vice-voorzitter is, heeft in november 2006 een nieuw *RAAK Manifest* uitgebracht, het *RAAK Manifest*

<sup>66</sup> Recommendation (2006)19E, Appendix par. 3 sub iii.

<sup>67</sup> Zie [www.raak.org](http://www.raak.org), [www.samenopvoeden.nl](http://www.samenopvoeden.nl), met name het op deze site geplaatste (en ook als onderdeel van het *Regio-RAAK-Handboek* te verschijnen) eindverslag van de landelijke projectmanagers van de Regio's RAAK, Jo Hermanns en Myra ter Meulen, *Het bestrijden van kindermishandeling: het Regio-RAAK-experiment*, Woerden-Amsterdam, 12 april 2007 ([www.stopkindermishandeling.nl/samenopvoeden/forum\\_downloads/Eindverslag\\_Regio's\\_Raak.pdf](http://www.stopkindermishandeling.nl/samenopvoeden/forum_downloads/Eindverslag_Regio's_Raak.pdf)). In een spoeddebat in de Tweede Kamer naar aanleiding van het verschijnen van de Amsterdamse en Leidse studies over de omvang van kindermishandeling werden moties aangenomen over (regie bij) de landelijke uitrol van RAAK/de RAAK-methode en over opvoedingsondersteuning (te regelen voor alle ouders en proactief aan te bieden in risicosituaties). Zie *Kamerstukken* Tweede Kamer 2006-2007, 31015, Kindermishandeling, nr. 1, p. 6 (brief van de minister voor Jeugd en Gezin), nrs. 3, 4, 5 en 10 (moties); alsmede *Handelingen* 2006-2007, nr. 67, Tweede Kamer, pp. 3609-3635 en 3668-3669 (spoeddebat kindermishandeling 26 april 2007, waarbij alle genoemde moties, plus nog drie andere, werden aangenomen).

<sup>68</sup> Zie J.C.M. Willems, '*RAAK Manifest 2007*; Ouders steunen: niet omdat er een probleem is, maar omdat een kind op komst is,' *Jeugdbeleid* 2007, nr. 1, pp. 15-27, op pp. 17/18.

<sup>69</sup> De kosten van 5.000 euro maal (iets minder dan) 200.000 baby's per jaar, ofwel een jaarlijkse investering van 1 miljard euro, kunnen vrijwel worden weggestreept tegen de op termijn te verwachten besparing van een kleine miljard euro per jaar aan kosten van kindermishandeling volgens de conservatieve schatting ('per definitie een onderschatting') van Willem Jan Meerding, 'De maatschappelijke kosten van kindermishandeling,' in: Herman Baartman, Ruud Bullens en Jan Willems (red.), *Kindermishandeling: de politiek een zorg*, Amsterdam: SWP, 2005, pp. 46-64 (citaat op p. 62).

<sup>70</sup> In 2003 beliepen die 12,5 miljard euro, waarvan 2,6 miljard binnen de gezondheidszorg, zie Nationaal Kompas Volksgezondheid, [www.rivm.nl](http://www.rivm.nl), [www.nationaalkompas.nl](http://www.nationaalkompas.nl), Preventie, Wat zijn de kosten van preventie (bezoekt op 13 mei 2007).

2007.<sup>71</sup> De in dit *Manifest* voorgelegde visie en voorstellen worden kort samengevat in de volgende drie artikelen van een ‘grondwet van democratische opvoeding’:<sup>72</sup>

*Artikel 1.* Elk kind heeft recht op eerbiediging en bescherming van zijn of haar lichamelijke en geestelijke integriteit; op de geborgenheid, leiding en begeleiding van volwassenen, bij voorkeur de eigen ouders; en op adequate gemeenschapszorg – voor het kind zelf en zijn of haar ouders en/of andere opvoeders – gericht op een optimale ontwikkeling van zijn of haar persoonlijkheid, met inbegrip van zijn of haar actieve voorbereiding op democratisch burgerschap en verantwoord ouderschap.

*Artikel 2.* De veiligheid, gezondheid en algehele ontwikkeling van een kind zijn de gemeenschappelijke en individuele verantwoordelijkheid van alle leden van de samenleving.

*Artikel 3.* Niemand wordt geacht een kind te verzorgen en op te voeden zonder dat hij of zij daartoe een cursus, training of opleiding heeft gevolgd, en bij de verzorging en opvoeding deskundig wordt geadviseerd, bijgestaan, ondersteund of begeleid.’

In het *Manifest* staat (het zal wie mij tot hiertoe gevolgd heeft, niet verbazen) ook iets te lezen over de opvoedbelofte:<sup>73</sup>

‘Onderzocht moet worden of het Vlaamse voorstel van de opvoedingsbelofte (...) ook in Nederland kan worden ingevoerd. Volgens dit voorstel leggen de opvoeders bij de geboorte-aangifte van het kind of het opnemen van een kind in een nieuw gezin of gezinsverband een opvoedingsbelofte af, die bij (echt)scheiding ten overstaan van de kinderen wordt herbevestigd.’

Waarna Hans Van Crombrugge wordt aangehaald:<sup>74</sup>

‘[Bij de opvoedingsbelofte gaat het] om het uitspreken van een aantal fundamentele rechten van het kind en het zich verbinden tot het persoonlijk waarborgen van deze rechten. [In] de eerste plaats heeft het kind recht op een continue persoonlijke zorg vanwege zijn ouders. De ouders moeten bevestigen dat het kind recht heeft op een onontbindbare relatie met zijn beide ouders. Zij verplichten zich ertoe steeds voor het kind beschikbaar te zijn en de relatie met de andere ouder niet te belemmeren, wat ook de onderlinge partnerrelatie mag zijn. “In goede en slechte dagen zijn en blijven we [de ouders van ons kind]. We

<sup>71</sup> Te vinden op [www.raak.org](http://www.raak.org) (RAAK.org, home-pagina/10 Stellingen van RAAK, of onder Informatie/documentatie) of direct [www.stopkindermishandeling.nl/raak/raak\\_downloads/RAAKManifest\\_2007.pdf](http://www.stopkindermishandeling.nl/raak/raak_downloads/RAAKManifest_2007.pdf), 21 november 2006. Tevens (met eindnoten) afgedrukt in *Jeugdbeleid* 2007, nr. 1, pp. 15-27 (citaat op p. 21). Een iets eerdere versie verscheen als J.C.M. Willems, ‘Aanpak van kindermishandeling op de grondslag van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind: een visie en enkele voorstellen,’ in: *Geweld tegen kinderen; Kinderrechtenforum* nr. 3, Gent: Kinderrechtencoalitie Vlaanderen, 2006, pp. 58-73 (ook online: [www.kinderrechtencoalitie.be/uploads/documenten/kinderrechtenforumgeweldtegenkinderen.pdf](http://www.kinderrechtencoalitie.be/uploads/documenten/kinderrechtenforumgeweldtegenkinderen.pdf)).

<sup>72</sup> *Jeugdbeleid* 2007, nr. 1, p. 24.

<sup>73</sup> *Jeugdbeleid* 2007, nr. 1, pp. 21-22.

<sup>74</sup> Hans Van Crombrugge, ‘Geen opvoeding zonder uitgesproken engagement; Van huwelijksbelofte naar opvoedingscontract,’ in: Hans Van Crombrugge & Evelien Lombaert (red.), *Gezin en opvoeding: weldadig en gewelddadig*, Antwerpen-Apeldoorn: Garant, 2005, pp. 77-94, op p. 91.

zullen er zijn voor jou.” (...) Waarom zouden trouwens (toekomstige) ouders niet gevraagd kunnen worden tot het volgen van een “ouderschool” (...). Het is duidelijk dat het hier niet gaat om een echte school, maar wel om een bijeenkomen met andere ouders om na te denken over wat opvoeding (voor hen) is, om vragen te stellen, informatie op te doen, te luisteren naar andere ouders.’

Het *Manifest* vervolgt:

‘In het kader van zo’n ouderschool kunnen oudercursussen worden aangeboden. Deze kunnen met een opvoedingsbelofte plechtig of feestelijk worden bekroond. Het uitspreken van de opvoedingsbelofte kan ook gekoppeld worden aan de uitreiking van de (in Nederland ingevoerde) “geboortekoffer” ([www.geboortekoffer.nl](http://www.geboortekoffer.nl)) als welkomstgeschenk van de gemeenschap voor de nieuwe baby en het nieuwe (of uitgebreide) opvoedingsgezin.’

De Tweede Kamer heeft, zo stelt althans een Kamerlid, vijftig euro ‘laten reserveren voor de gemeenten, zodat zij een opvoedingspakket kunnen verstrekken als mensen de geboorte van hun kind aangeven bij het gemeentehuis.’<sup>75</sup> Dat is alvast één procent van de door RAAK becijferde 5.000 euro voor algehele ouderschapseducatie en gerichte ouderschapsondersteuning. In juni-juli 2007 zal het debat in de Tweede Kamer worden vervolgd, als de minister voor Jeugd en Gezin zijn plan van aanpak van ‘het grote kwaad van de kindermishandeling’<sup>76</sup> presenteert.

## 12. Verduidelijking van de opvoedplicht

Ook RAAK pleit voor een actieve overheid, voor overheidsbemoeienis. Maar overheidsbemoeienis is niet hetzelfde als dwang. En niet eens hetzelfde als meer regelgeving of ingrijpende wetswijziging. Veelal maken, zoals Paul Farmer aangeeft, voorzieningen, en de toegankelijkheid ervan, het belangrijkste verschil uit – niet het veranderen van de wet.<sup>77</sup> Ook verduidelijking van de – bestaande – wettelijke opvoedplicht van ouders, in het licht van de – eveneens verbindende – rechten van het kind, kan bijdragen aan ouderschapseducatie en aldus aan versterkt ouderschap. Verduidelijking weliswaar door aanvulling van de wet, maar de wet dan toch primair als kader voor publieksinformatie en ouderschapseducatie – zoals het Kinderrechtencomité niet nalaat te beplei-

<sup>75</sup> *Handelingen* 2006-2007, nr. 67, Tweede Kamer, p. 3618 linkerkolom (spoeddebat kindermishandeling 26 april 2007). Het zou gaan om een motie-Verhagen (p. 3618 rechterkolom). De minister voor Jeugd en Gezin belooft daar schriftelijk op terug te komen (p. 3632 linkerkolom). In de motie-Verhagen (*Kamerstukken* Tweede Kamer 2005-2006, 30300, Nota over de toestand van ’s Rijks financiën, nr. 9) wordt de regering verzocht 50 euro per geboren kind uit te betalen aan de gemeenten, voor een bedrag van totaal 10 miljoen, te besteden aan preventief jeugdbeleid.

<sup>76</sup> De minister voor Jeugd en Gezin, *Handelingen* 2006-2007, nr. 67, Tweede Kamer, p. 3632 linkerkolom; zo ook *Kamerstukken* Tweede Kamer 2006-2007, 31015, Kindermishandeling, nr. 1 (brief van de minister voor Jeugd en Gezin), p. 7.

<sup>77</sup> ‘[I]t’s the services and access to services that makes the biggest difference – not changing the law.’ – Paul Farmer, chief executive of mental health charity *Mind* ([www.mind.org.uk](http://www.mind.org.uk)), [www.crin.org/resources/infoDetail.asp?ID=13079](http://www.crin.org/resources/infoDetail.asp?ID=13079) (bezoekt op 20 april 2007).

ten met betrekking tot opvoeden zonder geweld, dat wil zeggen het verbod op slaan en vernederen van kinderen (zie artikel 19 lid 1 en artikel 24 lid 3 VRK: bescherming tegen kindermishandeling respectievelijk tegen schadelijke traditionele gebruiken). Zo lezen we in de aanbevelingen, de zogenaamde Concluding observations, van het Comité naar aanleiding van het tweede Nederlandse statenrapport (het derde rapport, dat op 8 maart 2007 door Nederland ingediend had moeten zijn,<sup>78</sup> is overigens te laat<sup>79</sup>):<sup>80</sup>

‘The Committee recommends that the State party [should]: (...) [1] explicitly prohibit corporal punishment in law throughout the State party and [2] carry out public education campaigns about the negative consequences of ill-treatment of children, and [3] promote positive, non-violent forms of discipline as an alternative to corporal punishment.’

We zullen straks zien dat Nederland sedert 25 april 2007 voldoet aan de eerste aanbeveling (inwerkingtreding van het wettelijke verbod op slaan en vernederen van kinderen), maar nog geen gevolg heeft gegeven aan de tweede en derde: publieksinformatie over kindermishandeling (of liever: vermijdbare kinderbeschadiging) en ouderschapseducatie over geweldloze (en respectvolle) vormen van opvoeding. Laat ik nog een ander voorbeeld geven van nadere wettelijke invulling van de opvoedplicht als kader voor ouderschapseducatie. Artikel 18 lid 1 van het Kinderrechtenverdrag verklaart ‘het belang van het kind’ tot allereerste ouderlijke zorg. Dit belang dienen ouders dus voor elk ander belang, wens, behoefte of verlangen te laten gaan. Het verdragsbeginsel van het belang van het kind kan op basis van de ontwikkelingsvoorwaarden in het reeds genoemde model van Kalverboer en Zijlstra<sup>81</sup> inhoudelijke betekenis krijgen en zo ouders bij de ouderlijke zorg houvast bieden.<sup>82</sup> Dit beginsel en de ermee samenhangende

---

<sup>78</sup> Het VRK is voor Nederland ingevolge artikel 49 lid 2 op 8 maart 1995 in werking getreden (30 dagen na de Nederlandse ratificatie op 6 februari 1995; op de mensenrechten-site van de VN, [www.ohchr.org](http://www.ohchr.org), staat abusievelijk 7 maart 1995 vermeld, misschien heeft men februari 1995 aangezien voor schrikkeljaar). Ingevolge artikel 44 lid 1 is de fatale datum voor het eerste rapport 8 maart 1997, voor het tweede 8 maart 2002, en voor het derde 8 maart 2007 (of een dag eerder, zoals de VN schijnt te rekenen).

<sup>79</sup> Zie [www.ohchr.org](http://www.ohchr.org), Countries, Netherlands, Reporting Status, Netherlands, CRC–Convention on the Rights of the Child, [Netherlands’s reporting round:] 3 (Third periodic).

<sup>80</sup> Consideration of reports submitted by States parties under Article 44 of the Convention: *Concluding Observations* of the Committee on the Rights of the Child: The Kingdom of the Netherlands (Netherlands and Aruba), CRC/C/15/Add.227, 30 January 2004, par. 44 (zie [www.ohchr.org](http://www.ohchr.org), Countries, Netherlands, Netherlands and UN Treaty Bodies).

<sup>81</sup> Zie noot 20.

<sup>82</sup> Zie in dit verband ook Wim Slot, ‘Het belang van het kind in ontwikkelingsperspectief,’ in: Goos Cardol en Wim Theunissen (red.), *Het kind: bijzonder belangrijk; Over het belang van het kind in het werk van de Raad voor de Kinderbescherming*, Amsterdam: SWP, 2007, pp. 97-109. Alsmede Constance van Rooijen, *Scheiden zonder vrijheid; Is gezamenlijk ouderlijk gezag na echtscheiding in het belang van het kind?* Proefschrift VU Amsterdam, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2007, pp. 237-242 (checklist op basis van Amerikaanse voorbeelden) en pp. 258-262 (model Kalverboer-Zijlstra). Vergelijk ook de ‘positive parenting’ criteria vanuit de Raad van Europa in het Explanatory Report [on policy to support positive parenting], CM(2006)194 add 27 November 2006 ([www.coe.int](http://www.coe.int)), par. 3.2 (The content of positive parenting); Appen-

ontwikkelingsvoorwaarden zouden ook een plaats in de wet horen te krijgen.<sup>83</sup> Ook hier kan verduidelijking van de wettelijke opvoedplicht dan dienen als kader voor (publieksinformatie en) ouderschapseducatie.

### 13. Burgerlijke doop

Kinderrechten impliceren allerlei plichten van ouders. Die plichten moeten ouders wel kunnen waarmaken. In de eerste plaats is daartoe vereist dat zij die plichten kennen. Kennis van die plichten is onderdeel van ouderschapsvoorbereiding, die op school hoort te beginnen en die wordt hervat en verdiept bij aanstaand ouderschap. Door de opvoedbelofte zou die voorbereiding symbolisch maatschappelijke – en wellicht ooit tevens wettelijke<sup>84</sup> – koppeling kunnen inhouden van ouderschap en opvoederschap. De opvoedbelofte is dan te zien als een soort ‘burgerlijke doop’: de maatschappelijke ‘wijding’ of ‘installatie’ van ouders bij de geboorte-aangifte, als feestelijk hoogtepunt van ouderschapsvoorbereiding en met de vanzelfsprekende beschikbaarheid van ouderschapsondersteuning. Een doop niet van het kind maar van de ouders als opvoeders. Een opname van de ouders in de opvoedingsgemeenschap van ouders, staat en samenleving. De dynamiek van mensenrechten blijkt ook hier. Ouderschap en opvoeding zijn noch noodlot noch, voor zover zij dat ooit waren, onbeperkt vrijheidsrecht. Voor het noodlot in de plaats kwamen bewuste keuze voor en planning van kinderen alsook de mogelijkheid van abortus (binnen de wettelijke termijn). In toenemende mate hoort daarbij ook gemeenschapssteun te zijn, tot en met pleegzorg en (pleeg)-adoptie. Voor het automatisch opvoederschap bij ouderschap en de lange tijd praktisch onbeperkte opvoedingsvrijheid, zeker ten aanzien van het heel jonge kind – opvoedings-‘vrijheid’ die meer weg heeft of had van ouderschapsverwaarlozing en *laissez faire* – hoort ouderschapseducatie in de plaats te komen: kinderen voorbereiden op burgerschap en ouderschap, aanstaande ouders voorbereiden en toerusten, ouders in hun verantwoordelijkheid en in hun kracht brengen (responsabilisering en empowerment, zoals ik dat in het verleden benoemde<sup>85</sup>). Hoewel verholter en ogenschijnlijk zwakker zegt het Kinderrechtencomité in wezen hetzelfde.<sup>86</sup>

---

dix 1: Key messages for parents: ‘growing up together’; Appendix 2: Guidelines for professionals, par. 2 (Keys for parents: children’s needs and parental responsibilities).

<sup>83</sup> In die zin ook Van Rooijen (zie noot 82), pp. 237-238, 242, 258 en 262.

<sup>84</sup> Vergelijk de ‘veertiende stelling’ die ik voorstelde in J.C.M. Willems, ‘De opvoedingsbelofte van ouders in de Trias pedagogica van kinderen, ouders en staat,’ in: *Van huwelijkscontract naar opvoedingsbelofte*, Brussel: Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen, 2006, pp. 91-98, op p. 97.

<sup>85</sup> Zie over responsabilisering en empowerment (als verplichtings- respectievelijk versterkingsplichten van de staat ten aanzien van ouderschap) bijvoorbeeld J.C.M. Willems, ‘Het kindbeeld in het Verdrag inzake de Rechten van het Kind,’ *Justitiële verkenningen* 2005, nr. 5, pp. 94-112, op pp. 102-105.

<sup>86</sup> Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 5, 2003, *General measures of implementation for the Convention on the Rights of the Child*, par. 54 (zie zie [www.ohchr.org](http://www.ohchr.org), Human Rights Bodies, Treaty Bodies: CRC, The Committee and its work: General Comments).

‘(...) The Convention [on the Rights of the Child] highlights the importance of the family in its preamble and in many articles. It is particularly important that the promotion of children’s rights should be integrated into preparation for parenthood and parenting education.’

Het Comité van Ministers van de Raad van Europa – verwijzend naar ‘the Final Communiqué and Political Declaration of the European Ministers responsible for Family Affairs at their 28th session (Lisbon, Portugal, 16-17 May 2006)’ – formuleert dit aldus:<sup>87</sup>

‘(...) [R]ecognising that parenting, though linked to family intimacy, should be designated as a domain of public policy and all the necessary measures should be adopted for supporting parenting and creating the conditions necessary for positive parenting; recalling their commitment to promote and pursue a common European policy in the field of family affairs and the rights of the child within the framework of the Council of Europe (...).’

#### 14. Opvoedplicht en kinderrechten

Laat ik wat nader op de ouderlijke opvoedplicht, als plichtkant van kinderrechten, ingaan. De opvoedplicht *an sich* is ouders opgelegd door de wetgever, in Nederland krachtens artikel 247 Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek. Het Kinderrechtenverdrag geeft nadere invulling aan deze plicht. De wetgever kan echter geen plicht opleggen tot het onmogelijke: *lex non cogit ad impossibilia*. De opvoedplicht moet dus een reële plicht zijn, voor elke ouder. Het Kinderrechtenverdrag voorziet in het mogelijk maken van die plicht, zowel qua materiële als immateriële ondersteuning – met als kernbepalingen respectievelijk de artikelen 27 lid 3 en 18 lid 2.

Artikel 27 VRK – 1. De Staten die partij zijn, erkennen het recht van ieder kind op een levensstandaard die toereikend is voor de lichamelijke, geestelijke [emotionele, JW], intellectuele, zedelijke [morele, JW] en maatschappelijke [sociale, JW] ontwikkeling van het kind.

2. De ouder(s) of anderen die verantwoordelijk zijn voor het kind, hebben de primaire verantwoordelijkheid voor het waarborgen, naar vermogen en binnen de grenzen van hun financiële mogelijkheden, van de levensomstandigheden die nodig zijn voor de ontwikkeling van het kind.

3. De Staten die partij zijn, nemen, in overeenstemming met de nationale omstandigheden en met de middelen die hun ten dienste staan, passende maatregelen om ouders en anderen die verantwoordelijk zijn voor het kind, te helpen dit recht te verwezenlijken, en voorzien, indien de behoefte daaraan bestaat, in programma’s voor materiële bijstand en ondersteuning, met name wat betreft voeding, kleding en huisvesting.

---

<sup>87</sup> Recommendation (2006)19E of the Committee of Ministers to [Council of Europe] member states on policy to support positive parenting (Adopted by the Committee of Ministers on 13 December 2006), preamble ([www.coe.int](http://www.coe.int), Institutions/Committee of Ministers, Documents/Adopted texts, Recommendations of the Committee of Ministers to member states, All Recommendations).



Artikel 18 VRK – 1. De Staten die partij zijn, doen alles wat in hun vermogen ligt om de erkenning te verzekeren van het beginsel dat beide ouders de gezamenlijke verantwoordelijkheid dragen voor de opvoeding en de ontwikkeling van het kind. Ouders of, al naar gelang het geval, wettige voogden, hebben de eerste verantwoordelijkheid voor de opvoeding en de ontwikkeling van het kind. Het belang van het kind is hun allereerste zorg.

2. Om de toepassing van de in dit Verdrag genoemde rechten te waarborgen en te bevorderen, verlenen de Staten die partij zijn, passende bijstand [ondersteuning, JW] aan ouders en wettige voogden bij de uitoefening van hun verantwoordelijkheden die de opvoeding van het kind betreffen, en waarborgen zij de ontwikkeling van instellingen, voorzieningen en diensten voor kinderopvang [ouder- en kindzorg, JW].

3. De Staten die partij zijn, nemen alle passende maatregelen om te waarborgen dat kinderen van werkende ouders recht hebben op gebruikmaking van diensten en voorzieningen voor kinderopvang [waaronder kinderopvang, JW] waarvoor zij in aanmerking komen.

Als ondersteuning geen soelaas kan bieden, kunnen pleegzorg en adoptiezorg voorzien in tijdelijke of duurzame ‘uitbesteding’ van de opvoeding. Ouders blijven – in existentiële zin – ouders en maken daarom aanspraak op begeleiding in hun – existentiële – ouder-niet-opvoeder-rol. Mijns inziens valt dat ook onder artikel 18 lid 2 VRK. De ouderlijke verantwoordelijkheid, en daarmee de opvoedplicht, heet in het Nederlands Burgerlijk Wetboek ‘ouderlijk gezag,’ in artikel 247 Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek (BW) aangeduid als plicht en recht. In die volgorde. Sinds 25 april 2007 (*Staatsblad* 24 april 2007, 145) luidt de wet (en let op: de laatste zin is toegevoegd aan de bestaande tekst):

Artikel 1:247 BW – 1. Het ouderlijk gezag omvat de plicht en het recht van de ouder zijn minderjarig kind te verzorgen en op te voeden.

2. Onder verzorging en opvoeding worden mede verstaan de zorg en de verantwoordelijkheid voor het geestelijk en lichamelijk welzijn en de veiligheid van het kind alsmede het bevorderen van de ontwikkeling van zijn persoonlijkheid. In de verzorging en opvoeding van het kind passen de ouders geen geestelijk of lichamelijk geweld of enige andere vernederende behandeling toe.

Die laatste zin maakt, sinds 25 april 2007, het verbod op de zogenaamde pedagogische tik – lees: op slaan (een tik en erger) en vernederen – tot onderdeel van de opvoedplicht, en dus het kennis nemen van alternatieve – lees: geweldloze – opvoedmethoden tot onderdeel van de ouderlijke verantwoordelijkheid.<sup>88</sup> Het wachten is op het communicatieplan van de overheid waarmee het publiek – ouders en kinderen voorop

---

<sup>88</sup> Nederland is daarmee het zeventiende land (van de 193 staten die partij zijn bij het VRK) dat een dergelijke *ban on corporal punishment* kent: zie [www.endcorporalpunishment.org](http://www.endcorporalpunishment.org), Global progress: States which have prohibited. De overige zestien landen met ‘full prohibition’ zijn: Zweden (1979), Finland (1983), Noorwegen (1987), Oostenrijk (1989), Cyprus (1994), Denemarken (1997), Letland (1998), Kroatië (1999), Bulgarije, Duitsland en Israël (2000), IJsland (2003), Oekraïne en Roemenië (2004), Hongarije (2005) en Griekenland (2006).

– over dit verbod, en de geweldloze alternatieven, worden geïnformeerd. Het Comité van het Kinderrechtenverdrag maakt zich zeer sterk voor een dergelijk verbod (en de bijbehorende informatieplicht) in alle landen die partij zijn bij het Verdrag, zo’n beetje de hele beschaafde wereld met inbegrip van enkele ‘schurkenstaten.’<sup>89</sup> Nederland heeft daaraan dus gevolg gegeven (althans deels, vooralsnog: het verbod is er, de informatie nog niet, zoals we reeds zagen). Dit is zonder meer een doorbraak in de dominante cultuur van reactie: vooraf zegt nu de wetgever wat van ouders wordt verwacht, niet eerst pas, min of meer dwingend, nádat schade is ontstaan.<sup>90</sup> Het is de eerste stap in de ontwikkeling van een cultuur van kindbescherming door reactie en interventie – met *in ultima forma* het opvoedverbod – naar een cultuur van kinderrechten door voorzieningen en preventie – met *in optima forma* de opvoedbelofte. Tal van andere plichten uit het Verdrag, die ik hier buiten beschouwing zal laten,<sup>91</sup> staan echter nog niet in de wet – laat staan dat zij aan ouders en anderen worden gecommuniceerd. Zal ooit de opvoedbelofte in de wet staan? Zal er ooit een perspectief zijn voor kinderrechten? Wellicht als mensenrechten en pedagogiek, mensenrechtenjuristen en pedagogen, elkaar weten te vinden?<sup>92</sup> Wensdenken – dat wil zeggen het verwarren van wenselijk recht met werkelijk recht – is een doodzonde voor een jurist, maar ik wil toch hoopvol eindigen door werkelijk recht, althans wettelijk recht, met wenselijk recht te confronteren. Daaruit doemt mijns inziens een kinderrechtelijke richting op. Als we de kinderrechtelijke richting weten, kunnen we stappen zetten naar een gedeeld kinderrechtelijk-pedagogisch ideaal.

## 15. De opvoedbelofte op de wereldkaart?

Bij de presentatie van het *RAAK Manifest 2007* in Amsterdam op 20 november 2006 heb ik mijn gehoor voorgehouden:<sup>93</sup>

---

<sup>89</sup> Op 20 november 1989 werd het Verdrag inzake de Rechten van het Kind (VRK) unaniem aangenomen door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties. Alle lidstaten van de VN (thans met Montenegro 192) alsmede de Heilige Stoel (Vaticaanstad), de Cook-eilanden en Niue hebben het VRK geratificeerd of aanvaard behalve de VS en Somalië, die het VRK wel al hebben ondertekend (respectievelijk in 1995 en 2002) maar nog steeds niet bekrachtigd. Qua aantal staten die partij zijn, is het VRK dus een vrijwel – althans bijna – universeel verdrag.

<sup>90</sup> De minister voor Jeugd en Gezin lijkt dit te beseffen waar hij de wijziging van het BW ‘een belangrijke mijlpaal in de geschiedenis van de rechten van het kind in Nederland’ noemt (*Kamerstukken Tweede Kamer 2006-2007*, 31015, Kindermishandeling, nr. 1, p. 1). Hij kondigt aan dat het verbod ‘breed bekend gemaakt’ zal worden (brief van de minister, p. 6).

<sup>91</sup> Zie daarover J.C.M. Willems, ‘Het kindbeeld in het Verdrag inzake de Rechten van het Kind,’ *Justitiële verkenningen* 2005, nr. 5, pp. 94-112 (online op [www.wodc.nl/Onderzoeken/Onderzoek\\_JV200505.asp](http://www.wodc.nl/Onderzoeken/Onderzoek_JV200505.asp) of direct [www.wodc.nl/images/jv0505\\_artikel8\\_tcm11-78389.pdf](http://www.wodc.nl/images/jv0505_artikel8_tcm11-78389.pdf)).

<sup>92</sup> Vgl. J.C.M. Willems, ‘Pedagogiek en mensenrechten: een paar apart?’ *Pedagogiek; Wetenschappelijk forum voor opvoeding, onderwijs en vorming* 2004, nr. 2, pp. 202-208.

<sup>93</sup> J.C.M. Willems, ‘Ouders steunen... niet omdat er een probleem is, maar omdat een kind op komst is...,’ presentatie *RAAK Manifest 2007*, online versies: [www.no-kidding.nu/getfile.php?id=168](http://www.no-kidding.nu/getfile.php?id=168) (22 december 2006), [www.stopkindermishandeling.nl/raak/raak\\_downloads/Manifest.pdf](http://www.stopkindermishandeling.nl/raak/raak_downloads/Manifest.pdf) ([www.raak.org](http://www.raak.org), RAAK.org, Informatie/documentatie), pp. e1-e3.

‘Je kunt niet zeggen: rechten van kinderen. En tegelijk: en iedereen mag ze opvoeden. Zonder meer. Zonder voorbereiding. Zonder toerusting. Het is regelrechte discriminatie niets te doen aan de enorme verschillen in kennis en sociaal-emotioneel kapitaal waarmee ouders aan de opvoeding moeten beginnen.’

Die discriminatie heb ik transisme genoemd: het laten voortbestaan van onrecht van generatie op generatie.<sup>94</sup> En de stelling die ik in Amsterdam betrok, is in wezen de stelling die ik in deze bijdrage heb voorgesteld: kinderrechten hebben geen reële betekenis zolang we vasthouden aan de gedachte dat opvoederschap automatisch uit ouderschap voortvloeit, dat beide automatisch aan elkaar gekoppeld zijn. Kinderrechten nopen ons de koppeling van ouderschap en opvoederschap opnieuw te doordenken. De rechten van het kind verplichten de overheid ouders in materiële (artikel 27 lid 3, alsook artikel 18 lid 3 VRK) en in immateriële zin (artikel 18 lid 2 gekoppeld aan artikel 19 lid 2, alsook aan artikel 39 VRK) tot opvoederschap toe te rusten.<sup>95</sup> De rechten van het kind richten zich echter ook tot ouders: zij geven aan wat het opvoederschap van de ouder dient in te houden. Zo verklaart artikel 18 lid 1 van het Kinderrechtenverdrag het belang van het kind tot allereerste ouderlijke zorg. Artikel 5 vult dat in door te verwijzen naar de verantwoordelijkheid van de ouders om te voorzien in passende leiding en begeleiding bij de uitoefening door het kind van zijn of haar rechten, en daarbij rekening te houden met de zich ontwikkelende vermogens van het kind. De preambule van het Verdrag houdt indirect ook ouders de spiegel voor dat het kind, voor de volledige en harmonische ontplooiing van zijn of haar persoonlijkheid, dient op te groeien in een gezinsomgeving, in een sfeer van geluk, liefde en begrip. Artikel 19 lid 1 bevat de bodem-norm van opvoeden zonder slaan en vernederen. En de pedagogische onderwijsdoelen van artikel 29 lid 1 kunnen – en moeten, wil het kind niet in een psychische spagaat belanden – gelezen worden als opvoedingsdoelen óók voor de gezinsopvoeding.<sup>96</sup> Dit alles impliceert, in mijn opvatting, bemoeienis van de gemeenschap met ouderschap en opvoederschap – en dus met de koppeling daarvan. De gemeenschap – staat en samenleving – ziet zich daarbij, in mijn kinderrechten-logica, geplaatst voor twee vragen. In algemene zin is dat de vraag: wanneer zijn ouders voldoende voorbereid en toegerust voor het opvoederschap? En in het concrete geval is dat de vraag: wanneer kan déze ouder tot opvoeder worden verklaard? Bij de geboorte-aangifte, zou het antwoord kunnen zijn. Mits op dat moment voorbereiding en toerusting voldoende zijn. Het is hier dat de opvoedbelofte een zegenrijke rol kan spelen. De opvoedbelofte

---

<sup>94</sup> Zie hierboven onder ‘Kinderrechten.’

<sup>95</sup> Zie noot 6 en noot 33. Artikel 39 VRK behelst de ‘reparatieplicht’ van de staat ten aanzien van het beschadigde kind. Artikel 18 lid 2 kan gelezen worden als een plicht van de staat tot zodanige ouderschapsondersteuning dat het beschadigde kind in de ouder in zoverre ‘gerepareerd’ wordt dat het risico van transgenerationale transmissie van beschadigingen zoveel mogelijk wordt beperkt. Artikel 19 lid 2, dat spreekt over preventie van (en niet alleen interventie bij) kindermishandeling, versterkt als het ware deze lezing.

<sup>96</sup> Zie noot 28 en noot 91.

committeert ouders en overheid aan de rechten van het kind. Zij slaat de brug tussen de afgelopen eeuw van ‘beschadigde kinderen beschermen’ en de gedroomde toekomst van kinderbeschadiging voorkomen – door ouderschapseducatie en de sluitende aanpak van een zorgcontinuüm. Zij geeft het signaal dat kinderrechten op zijn minst een vraagteken plaatsen bij de automatische koppeling van ouderschap en opvoederschap. Als mijn kinderrechten-logica steek houdt, kan dan nu de slotvraag zijn: is de wereld, zijn Vlaanderen en Nederland, zijn de pedagogen toe aan het zetten van de eerste stap in de richting van die logica?

In de – ook al – in april 2007 uitgekomen 53<sup>ste</sup> editie van de Grote Bos-schoolatlas<sup>97</sup> is voor het eerst een kaart opgenomen (wereldkaart 204G: Wettelijke status homoseksualiteit) die ‘weergeeft hoe landen hun wetgeving over homoseksualiteit hebben ingericht – doodstraf of homohuwelijk’<sup>98</sup> en van alles daartussenin. In wezen gaat deze kaart er dus over hoe barbaars of humaan landen het partnerschap wettelijk hebben geregeld. In de – of een – volgende editie vinden we wellicht een kaart die weergeeft hoe landen hun wetgeving over ouderschap hebben ingericht – nog steeds *laissez faire*: het opvoedingsverbod achteraf door beëindiging van het ouderlijk gezag als maatregel van kinderbescherming. Of als gedeelde opvoedingsverantwoordelijkheid, met de opvoedbelofte als hoogtepunt van ouderschapsvoorbereiding en met de vanzelfsprekende beschikbaarheid van ouderschapsondersteuning. Met rechten van kinderen nog steeds als opdracht – en voornamelijk leus. Of rechten van kinderen als grondslag van rechtsstaat en democratie, grondslag van ouderschap in de liberale democratie. Een wereldkaart die aangeeft welke landen inmiddels een verbod op het slaan en vernederen van kinderen in de opvoeding kennen. En welke landen kinderen nog steeds beschouwen als het bezit of verlengstuk van ouders. Landen met ouderschapseducatie. En landen waar ouders maar moeten afwachten wanneer de kinderbescherming voor de deur staat. Landen waar kinderen vol trots in de Bos-atlas kijken. En landen waar ze nog nooit van de Bos-atlas – en de opvoedbelofte – hebben gehoord.

### **Voornaamste aangehaalde literatuur**

- Brink, Marjolein van den, *Moeders in de mainstream: een genderanalyse van het werk van het VN-Kinderrechtencomité*, proefschrift Utrecht, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2006
- Centre of Excellence for Early Childhood Development, *Online Encyclopedia on Early Childhood Development*, Synthesis on attachment, [www.excellence-earlychildhood.ca/documents/synthesis-attachment.pdf](http://www.excellence-earlychildhood.ca/documents/synthesis-attachment.pdf)

<sup>97</sup> *De Grote Bosatlas*, Groningen: Wolters-Noordhoff, 2007 (de eerste druk is van 1877).

<sup>98</sup> ‘Terreur, cannabis en homo’s in atlas,’ *NRC Handelsblad* 5 april 2007, p. 3.

- Crombrugge, Hans Van, 'Geen opvoeding zonder uitgesproken engagement; Van huwelijksbelofte naar opvoedingscontract,' in: Hans Van Crombrugge & Evelien Lombaert (red.), *Gezin en opvoeding: weldadig en gewelddadig*, Antwerpen-Apeldoorn: Garant, 2005, pp. 77-94
- Crombrugge, Hans Van, 'De herontdekking van de tragiek van het ouderschap: opvoeden in de 21ste eeuw,' in: *Waanzin van het gezin; Duurzame relaties en opvoeden in de 21ste eeuw*, Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen, Tiel: Lannoo, 2005, pp. 41-50
- Crombrugge, Hans Van, *Denken over opvoeden; Inleiding in de pedagogiek*, Antwerpen-Apeldoorn: Garant, 2006
- Crombrugge, Hans Van, 'Beschouwingen over de onvermijdelijke en asymmetrische verantwoordelijkheid van ouders,' in: *Beseffen alle ouders wat verantwoordelijk-zijn voor een kind is?* Brussel: Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen, 2007, pp. 15-24
- Delfos, Martine, 'Het kind in het virtuele milieu,' in: Goos Cardol en Wim Theunissen (red.), *Het kind: bijzonder belangrijk; Over het belang van het kind in het werk van de Raad voor de Kinderbescherming*, Amsterdam: SWP, 2007, pp. 79-90
- Hermanns, J.M.A., 'Opvoeden en opgroeien: een visie achter het beleid,' in: P.A.H. van Lieshout e.a. (red.), *Bouwstenen voor betrokken jeugdbeleid*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007, pp. 21- 49
- Heuvel, J.H.J. van den, *Fatsoenlijk en onbaatzuchtig besturen*, afscheidsrede VU Amsterdam 26 april 2007, Alphen aan den Rijn: Kluwer, 2007
- IJzendoorn, M.H. van, e.a., *Kindermishandeling in Nederland anno 2005: De Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van kinderen en jeugdigen [NPM-2005]*, Universiteit Leiden, Leiden: Casimir Publishers, [www.leidenattachmentresearchprogram.eu](http://www.leidenattachmentresearchprogram.eu)
- Kalverboer, Margrite, & Elianne Zijlstra, *Het belang van het kind in het Nederlands recht; Voorwaarden voor ontwikkeling vanuit een pedagogisch perspectief*, Amsterdam: SWP, 2006
- Lamers-Winkelmann, F., e.a., *Scholieren Over Mishandeling; Resultaten van een landelijk onderzoek naar de omvang van kindermishandeling onder leerlingen van het voortgezet onderwijs [SOM]*, VU Amsterdam en PI Research, Amsterdam-Duivendrecht, januari 2007, [www.pi-research.nl](http://www.pi-research.nl)
- Lamers-Winkelmann, Francien, 'In het heetst van de strijd: kinderen en huiselijk geweld,' in: Goos Cardol en Wim Theunissen (red.), *Het kind: bijzonder belangrijk; Over het belang van het kind in het werk van de Raad voor de Kinderbescherming*, Amsterdam: SWP, 2007, pp. 17-31
- Meerding, Willem Jan, 'De maatschappelijke kosten van kindermishandeling,' in: Herman Baartman, Ruud Bullens en Jan Willems (red.), *Kindermishandeling: de politiek een zorg*, Amsterdam: SWP, 2005, pp. 46-64
- Perry, Bruce D., & Maia Szalavitz, *The boy who was raised as a dog, and other stories from a child psychiatrist's notebook; What traumatized children can teach us about loss, love and healing*, New York: Basic Books, 2006
- Raad van Europa, Recommendation (2006)19E of the Committee of Ministers to [Council of Europe] member states on policy to support positive parenting (Adopted by the Committee of Ministers on 13 December 2006), [www.coe.int](http://www.coe.int)
- Raad van Europa, Explanatory Report [on policy to support positive parenting], CM(2006)194 add - 27 November 2006, [www.coe.int](http://www.coe.int)
- Rooijen, Constance van, *Scheiden zonder vrijheid; Is gezamenlijk ouderlijk gezag na echtscheiding in het belang van het kind?* Proefschrift VU Amsterdam, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2007
- Save the Children, *State of the World's Mothers 2007; Saving the lives of children under 5*, Westport, Connecticut: Save the Children, May 2007, [www.savethechildren.org/publications/mothers/2007/SOWM-2007-final.pdf](http://www.savethechildren.org/publications/mothers/2007/SOWM-2007-final.pdf)

- Slot, Wim, 'Het belang van het kind in ontwikkelingsperspectief,' in: Goos Cardol en Wim Theunissen (red.), *Het kind: bijzonder belangrijk; Over het belang van het kind in het werk van de Raad voor de Kinderbescherming*, Amsterdam: SWP, 2007, pp. 97-109
- Spruijt, Ed, *Scheidingskinderen; Overzicht van recent sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar de gevolgen van ouderlijke scheiding voor kinderen en jongeren*, Amsterdam: SWP, 2007
- Unicef Innocenti Research Centre, *Report Card No. 7: Child Poverty in Perspective – An overview of child well-being in rich countries*, Florence 2007, [www.unicef-icdc.org/presscentre/presskit/report-card7/rc7\\_eng.pdf](http://www.unicef-icdc.org/presscentre/presskit/report-card7/rc7_eng.pdf)
- Verstraeten, Danny, *De genereuze samenleving; Over de ware aard van menselijke relaties*, Brussel: Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen, 2006
- Vollebergh, W.A.M., 'Geestelijke gezondheid van adolescenten,' in: P.A.H. van Lieshout e.a. (red.), *Bouwstenen voor betrokken jeugdbeleid*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007, pp. 131-162
- Willems, Jan C.M., *Wie zal de Opvoeders Opvoeden? Kindermishandeling en het Recht van het Kind op Persoonswording*, Den Haag: T.M.C. Asser Press, 1999
- Willems, J.C.M., 'Pedagogiek en mensenrechten: een paar apart?' *Pedagogiek; Wetenschappelijk forum voor opvoeding, onderwijs en vorming* 2004, nr. 2, pp. 202-208
- Willems, J.C.M., 'Het kindbeeld in het Verdrag inzake de Rechten van het Kind,' *Justitiële verkenningen* 2005, nr. 5, pp. 94-112
- Willems, J.C.M., 'De opvoedingsbelofte van ouders in de Trias pedagogica van kinderen, ouders en staat,' in: *Van huwelijkscontract naar opvoedingsbelofte*, Brussel: Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen, 2006, pp. 91-98
- Willems, J.C.M., 'The Convention on the Rights of the Child: Orientation and Conceptualization of Children's Rights,' in: Felipe Gómez Isa and Koen De Feyter (eds.), *International Protection of Human Rights: Achievements and Challenges*, Bilbao: University of Deusto, 2006, pp. 249-282
- Willems, J.C.M., 'Een kinderrechtelijke aanpak van kindermishandeling in plaats van abortus onder dwang,' *Nederlands tijdschrift voor Jeugdzorg* 2006, nr. 3-4, pp. 148-154; versie met voetnoten online (vanaf 21 april 2006): <http://arno.unimaas.nl/show.cgi?did=7455>, pp. e1-e13
- Willems, J.C.M., 'Aanpak van kindermishandeling op de grondslag van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind: een visie en enkele voorstellen,' in: *Geweld tegen kinderen; Kinderrechtenforum nr. 3*, Gent: Kinderrechtencoalitie Vlaanderen, 2006, pp. 58-73
- Willems, J.C.M., 'Staat dient op te treden tegen "pedopartij"; Pedofilie, democratie, transisme en het belang van het kind,' *Ars Aequi* 2007, nr. 3, pp. 218-224
- Willems, J.C.M., 'RAAK Manifest 2007; Ouders steunen: niet omdat er een probleem is, maar omdat een kind op komst is,' *Jeugdbeleid* 2007, nr. 1, pp. 15-27
- Willems, J.C.M., 'Het Verdrag inzake de Rechten van het Kind: waarom VRK goed is en IVRK (eigenlijk) fout,' *Ars Aequi* 2007, nr. 6, pp. 513-514
- Willems, J.C.M., 'Children's rights at a dignitarian horizon of responsible parenthood,' in: Stephan Parmentier (ed.), [Proceedings Symposium *Fundamental Rights and Fundamental Responsibilities*, Leuven, 1 september 2006], Antwerpen-Oxford: Intersentia, 2007 (in druk)
- Winter, M. de, 'Opvoeding, onderwijs en jeugdbeleid in het algemeen belang; de noodzaak van een democratisch-pedagogisch offensief,' in: P.A.H. van Lieshout e.a. (red.), *Bouwstenen voor betrokken jeugdbeleid*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007, pp. 225-270.